

Hoger Instituut voor **V**ertalers & **T**olken

De Praagse Lente: twee visies, twee werelden

Vergelijkende analyse van berichtgeving uit de Pravda en de Frankfurter
Allgemeine van 21 t.e.m. 31 augustus 1968

Karen Backx

Licentiaatsverhandeling
ingediend ter verkrijging
van de graad van

LICENTIAAT VERTALER

Promotor: N. P. Grebeneva
Copromotor: R. Roggen
Academiejaar: 2006/2007

Hoger Instituut voor **V**ertalers & **T**olken

De Praagse Lente: twee visies, twee werelden

Vergelijkende analyse van berichtgeving uit de Pravda en de Frankfurter
Allgemeine van 21 t.e.m. 31 augustus 1968

Karen Backx

Licentiaatsverhandeling
ingediend ter verkrijging
van de graad van

LICENTIAAT VERTALER

Promotor: N. P. Grebeneva
Copromotor: R. Roggen
Academiejaar: 2006/2007

WOORD VOORAF

Mijn oprechte dank gaat uit naar mijn promotor, mevr. Nelly Petrovna Grebeneva, en mijn copromotor, mevr. Rita Roggen. Door hun ondersteuning en begeleiding is deze licentiaatsverhandeling een passend sluitstuk van mijn vierjarige studie aan het HVT geworden. Ze waren niet alleen tijdens het schrijven van deze verhandeling, maar ook in de voorbije jaren een grote steun en stimulans om het beste in mezelf naar boven te halen.

Graag zou ik ook prof. dr. Jef Verschueren willen bedanken, decaan van de faculteit Letteren en Wijsbegeerte van de Universiteit Antwerpen, die mij met alle mogelijke middelen geholpen heeft om inzicht te krijgen in het thema en het onderwerp af te bakenen.

Grote dank en waardering gaan ook uit naar mijn ouders, die steeds een niet-aflatende interesse hebben getoond in alles wat ik deed en doe. Ze bieden mij alle kansen om mezelf volledig te ontplooiën en ik ben hen daar heel dankbaar voor.

INHOUDSOPGAVE

WOORD VOORAF	3
INHOUDSOPGAVE	4
1 ВВЕДЕНИЕ	6
2 DER PRAGER FRÜHLING: EINE CHRONOLOGIE DER EREIGNISSE	8
2.1 DIE NACHKRIEGSPOLITIK IN DER TSCHECHOSLOWAKEI	8
2.2 DIE KPČ: MACHT GEHT VOR RECHT	10
2.3 DIE NOVOTNÝ-ÄRA	12
2.4 DER WEG FREI FÜR DEN PRAGER FRÜHLING	15
2.5 VOM FRÜHLING ZUM SOMMER	16
2.6 DIE INVASION IN DIE TSCHECHOSLOWAKEI.....	18
2.7 DAS MOSKAUER DIKTAT.....	19
2.8 DAS ENDE DES PRAGER FRÜHLINGS.....	21
3 DIE OBJEKTIVITÄT UND DIE PRESSE	24
4 PROPAGANDA EN POLITIEK TAALGEBRUIK	28
5 VERGELIJKENDE ANALYSE	30
5.1 21 AUGUSTUS 1968.....	32
5.1.1 <i>Pravda: Заявление ТАСС</i>	32
5.1.2 <i>Frankfurter Allgemeine: Moskau will Prag mit der "deutschen Gefahr" schrecken</i>	35
5.2 22 AUGUSTUS 1968.....	37
5.2.1 <i>Pravda: Сообщение ТАСС</i>	37
5.2.2 <i>Frankfurter Allgemeine: Die sowjetische Okkupation der Tschechoslowakei</i>	39
5.3 23 AUGUSTUS 1968.....	41
5.3.1 <i>Pravda: Сообщения ТАСС</i>	41
5.3.2 <i>Frankfurter Allgemeine: Moskau sucht sich zu rechtfertigen</i>	44
5.4 24 AUGUSTUS 1968	46
5.4.1 <i>Pravda: Сообщение ТАСС</i>	46
5.4.2 <i>Frankfurter Allgemeine: Tschechen und Slowaken folgen dem Aufruf zum Generalstreik</i>	48
5.5 25 AUGUSTUS 1968.....	50
5.5.1 <i>Pravda: Встреча в Кремле</i>	50
5.5.2 <i>Pravda: Сообщение ТАСС</i>	50
5.5.3 <i>Frankfurter Allgemeine: Geen</i>	53
5.6 26 AUGUSTUS 1968.....	54
5.6.1 <i>Pravda: Переговоры в Кремле</i>	54
5.6.2 <i>Pravda: Удар по замыслам контрреволюции</i>	54
5.6.3 <i>Frankfurter Allgemeine: Nach dreitägigen Verhandlungen: Gerüchte über einen Kompromiß</i>	56
5.7 27 AUGUSTUS 1968.....	58
5.7.1 <i>Pravda: О советско-чехословацких переговорах</i>	58
5.7.2 <i>Pravda: Сорвать империалистический заговор</i>	58
5.7.3 <i>Frankfurter Allgemeine: Die ausgedehnten Verhandlungen im Kreml</i>	61
5.8 28 AUGUSTUS 1968.....	63
5.8.1 <i>Pravda: Коммюнике о советско-чехословацких переговорах</i>	63
5.8.2 <i>Frankfurter Allgemeine: Nach dem bitteren Kompromiß: Beschwörender Aufruf Svobodas</i>	66
5.9 29 AUGUSTUS 1968.....	68
5.9.1 <i>Pravda: К положению в Чехословакии</i>	68
5.9.2 <i>Frankfurter Allgemeine: Die Tschechen wehren sich gegen die Moskauer Beschlüsse</i>	70
5.10 30 AUGUSTUS 1968.....	72
5.10.1 <i>Pravda: К положению в Чехословакии</i>	72

5.10.2	<i>Frankfurter Allgemeine: Die Sowjets suchen ein gefügiges Zentralkomitee für Prag..</i>	74
5.11	31 AUGUSTUS 1968.....	76
5.11.1	<i>Pravda: К положению в Чехословакии</i>	76
5.11.2	<i>Frankfurter Allgemeine: Die Prager Führung sieht keinen Ausweg mehr</i>	79
6	CONCLUSIE	81
7	LITERATUUROPGAVE	85
7.1	PRIMAIRE LITERATUUR	85
7.1.1	<i>Frankfurter Allgemeine</i>	85
7.1.2	<i>Pravda</i>	85
7.2	SECUNDAIRE LITERATUUR.....	86

BIJLAGE EEN: PRAVDA, 21 T.E.M. 31 AUGUSTUS 1968

BIJLAGE TWEE: FRANKFURTER ALLGEMEINE, 21 T.E.M. 31 AUGUSTUS 1968

1 ВВЕДЕНИЕ

Предметом настоящей дипломной работы является анализ сообщений в прессе во время холодной войны. В период холодной войны баланс сил обеспечивался в рамках противоборства между двумя сверхдержавами или военно-политическими блоками. Вопрос в том, существовала ли разница в освещении событий в прессе к востоку и к западу от железного занавеса?

Сообщения в прессе во времена холодной войны – это широкая тема, к которой можно подойти с абсолютно разных сторон. Так, необходимо было выделить предмет работы. Я решила осветить в подробностях сообщения в прессе о событии, которое повлияло на тогдашнее развитие общества и изменение образа мыслей в Европе. Предметом настоящей дипломной работы, в частности, является анализ сообщений в прессе о событиях пражской весны в течении первых десяти дней после военного вторжения в Чехословакию советских войск и войск стран Организации Варшавского Договора (ОВД), а именно с 21 августа 1968 года до 31 августа 1968 года.

Мне казалось логичным провести анализ сообщений о вторжении в Чехословакию. В истории мирового социализма пражская весна занимает особое место. Здесь идет речь о событии немаловажного значения, поэтому в газетах я нашла много статей о пражской весне. Разумеется, весь период пражской весны представляет большой интерес, и с моей точки зрения военное вторжение в Чехословакию 20 августа является логичным началом для анализа. Эти события на долгое время находились в центре внимания международной прессы, сильно повлияли на обстановку в Европе и во всем мире, и в рамках холодной войны сами по себе считаются логичным последствием преобразований в Чехословакии. Кроме того, события проходили в Чехословакии, а не в одной из тех двух стран, сообщения в прессе которых частично проанализированы в настоящей дипломной работе.

Как сказано выше, целью данного исследования является проведение анализа сообщений в прессе о военном вторжении войск СССР и стран ОВД в Чехословакию летом 1968 года. Кардинальный вопрос этого анализа такой: существовала ли коренная разница между сообщениями в прессе на той и другой стороне железного занавеса, и если да, то какая именно? Имеются разные подходы к анализу: о чем сообщали советские и западные журналисты, а главное, о чем они умалчивали?

Есть ли разница между сообщениями в газете “Правда” (СССР) и в газете “Франкфуртер Аллгемейне” (ФРГ), и если да, то как ее объяснить? Все имеет идеологическую коннотацию, то есть, можно ли объяснить разницу тем фактом, что читатели обеих газет жили при противоположных системах: при советском социализме или западном капитализме?

Надеюсь, что я написала полезную дипломную работу. Не только потому, что меня очень интересует предмет настоящей дипломной работы, но и потому, что я надеюсь, что я этой дипломной работой внесла свой, пусть и маленький, вклад в новые познания о подаче сообщений в прессе во время холодной войны.

2 DER PRAGER FRÜHLING: EINE CHRONOLOGIE DER EREIGNISSE

“Hoffnung ist nicht die Überzeugung,
dass etwas gut ausgeht,
sondern die Gewissheit, dass etwas Sinn hat,
egal wie es ausgeht.”
Václav Havel¹

Die Entwicklungen, die sich im Frühjahr und im Sommer 1968 in der Tschechoslowakei ereignet haben, lassen sich nicht einfach erfassen. Trotz der Komplexität der Vorfälle gibt es ein Merkmal dieser Periode, das für jede und jeden klar sein sollte. Die Ereignisse des Prager Frühlings brachten eine Aufflackerung der Hoffnung mit sich; eine Aufflackerung der Hoffnung, dass ein ‘Sozialismus mit menschlichem Antlitz’ in der Tschechoslowakei möglich wäre. Obwohl die Reformversuche der Gruppe-Dubček² letztendlich bedauerlicherweise durch die Einmischung der Sowjetunion und der Truppen des Warschauer Paktes gescheitert sind, waren die Ereignisse ein wichtiges Menetekel, dass die Mentalität sich geändert hatte. Deswegen hat das Scheitern der Reformen, laut Havel, an sich keine große Bedeutung. Das wichtigste war die Änderung der Mentalität, das Bewusstsein, dass Hoffnung und Freiheitssinn sich nicht bezähmen lassen.

2.1 DIE NACHKRIEGSPOLITIK IN DER TSCHECHOSLOWAKEI

“Die Auseinandersetzung drehte sich im wesentlichen um unsere politischen Reformen, nicht um unser soziales System. Wir waren der Ansicht, daß der Sozialismus – zumindest in unserem Land – nicht ohne Demokratie bestehen könne. Die Sowjets wollten jedoch, daß wir ihr Modell der Einparteiendiktatur wieder einführten. Ich glaubte allerdings nicht, daß sie nur wegen dieses Streits einen Krieg mit uns anfangen würden. Schließlich waren wir durch einen gültigen Beistandsvertrag gebunden, und die Tschechoslowakei vermied alles, was Zweifel an ihrer Treue wecken konnte. Darüber hinaus predigten die Sowjets seit Jahren das Prinzip der friedlichen Koexistenz und der Nichteinmischung in die inneren Angelegenheiten eines anderen Landes. Hätte man damit rechnen müssen, daß sie all dies verleugnen und uns militärisch angreifen würden? Meiner Meinung nach nicht. (...) Ich war einfach nicht auf die Falschheit gefaßt, die sie bald an den Tag legen sollten.”
(Dubček 1993b: 243 – 244)

Im Grunde genommen wollten die reformerischen Politiker der Tschechoslowakei den Sozialismus nicht umwerfen und ein kapitalistisches System einführen, sondern einen

---

¹ Allgemeine Zeitung, 30. März 2007,
http://www.allgemeine-zeitung.de/region/objekt.php3?artikel_id=2767200

² Sprachen, die eine auf dem lateinischen Alphabet basierende Schrift verwenden, wie z.B. die tschechische oder die slowakische Sprache, werden noch transliteriert, noch transkribiert. Das Russische wird in dieser Arbeit transkribiert, d.h. die nicht lateinische Buchstaben werden mit lautlich ungefähr entsprechenden Zeichen des lateinischen Alphabets wiedergegeben.

‘Sozialismus mit menschlichem Antlitz’ gründen. Sie glaubten immer noch an die Ideale des Sozialismus und des Kommunismus, sie wollten aber einen atmenden Sozialismus, ein sozialistisches System, in dem es Raum für freie Meinungsäußerung und Reformen gab.

In der Tschechoslowakei ist im Laufe der Zeit eine tief eingewurzelte Tradition der Demokratie gewachsen. Nach dem zweiten Weltkrieg lebte die Überzeugung, dass, wegen dieser Tradition, die Tschechoslowakei eine wichtige Rolle in der Nachkriegszeit Europas zu spielen hatte. Das Land sollte wie eine Brücke zwischen Ost und West funktionieren, indem es ein gutes Verhältnis mit beiden Seiten entwickeln würde. (Renner³ 1988)

Das Trauma von München 1938⁴ trug trotzdem nicht im Geringsten dazu bei, dass die Tschechoslowakei sich vom Westen abwandte und an die Sowjetunion als Schutzmacht anlehnte, wie 1943 in einem Bündnisvertrag festgelegt wurde. Nach den Ereignissen 1938 gelangen die enttäuschten Politiker zur Schlussfolgerung, dass die westlichen Mächte die Tschechoslowakei nicht gegen eine eventuelle zukünftige deutsche Drohung schützen könnten, und vielleicht sogar nicht schützen wollten.

Die Nachkriegspolitik in der Tschechoslowakei war also stark auf die Sowjetunion ausgerichtet und diese “übereifrige Haltung” des damaligen tschechoslowakischen Präsidenten Beneš und anderer Politiker, wie es von Jörg K. Hoensch (1978: 109) formuliert wird, fand vor manchen Schriftstellern “keine Gnade.” (Renner 1988: 13)

Obwohl die damalige Politik oft kritisiert wurde, war die Position Beneš’ in der Nachkriegszeit nicht einfach, denn er sollte ein Gleichgewicht zwischen den Kräften im eigenen Land und dem Druck sowie der versuchten Beeinflussung der Sowjets finden und aufrecht erhalten. Er war aber von den positiven Folgen einer Annäherung an die

---

³ Prof. dr. Hans Renner (Prag, 1946) ist Professor der Geschichte Mittel- und Osteuropas an der Universität von Groningen und ist auf die Problematik ehemaliger Sowjetrepubliken und neuer europäischen Demokratien spezialisiert. Für seine Forschung und Lehre über die Geschichte der Tschechoslowakei hat er u.a. eine Auszeichnung vom tschechischen Außenministerium empfangen.

Internationale Spectator, 30. März 2007, http://www.internationalespectator.nl/signalementen/20060500_is_boekbesprekingen.pdf, Rijksuniversiteit Groningen, 30. März 2007, <http://www.rug.nl/let/nieuws/onderscheidingRenner>

⁴ Nach dem Anschluss Österreichs wollte Hitler die Sudetendeutschen aus der Tschechoslowakei in das dritte Reich eingliedern. Da die Tschechoslowaken sich aber diesem Plan widersetzen könnten und das komplizierte Bündnissystem einen Krieg auslösen würde, wollte man dieses Problem auf diplomatische Weise lösen. Am 28. September 1938 wurde auf einer Münchener Konferenz von Hitler, Mussolini, Chamberlain und Daladier vereinbart, ohne dass die Tschechoslowaken an den Verhandlungen beteiligt waren, dass Deutschland das Sudetenland eingliedern durfte. (Van den Berghe 2002)

Sowjetunion überzeugt und taub für die Kritik nichtkommunistischer Politiker, die ihn an die Ereignisse in Ungarn 1956 erinnerten.

Die Sowjetunion hatte aber ganz andere Motive für eine Annäherung als Beneš. Wegen der strategischen Lage der Tschechoslowakei betrachtete die Sowjetunion das Gebiet als unverzichtbar für ihre Sicherheit und rechnete das Land also zu ihrem Einflussbereich. Deswegen bevorzugte die Sowjetunion eine totale Kontrolle.

“Sie war nicht an einer loyalen Haltung einer zwar befreundeten, aber demokratisch gewählten Regierung in Prag interessiert.” (Renner 1988: 14)

2.2 DIE KPČ: MACHT GEHT VOR RECHT

Die KPČ (die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei) konnte nach dem Krieg mit der Unterstützung der Sowjetunion von Anfang an politische Initiativen ergreifen. Wie Renner auf S. 15 sagt:

“Die KPČ verfolgte nach dem zweiten Weltkrieg nur ein Ziel: So viel politische Macht sammeln, dass ein kommunistisches Machtsmonopol in der Tschechoslowakei entstehen konnte.”

Bei den ersten Wahlen nach dem Krieg, im Frühling 1946, bekam die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei 38% der Stimmen. Klement Gottwald (KPČ), der 1946 zum Premierminister der Tschechoslowakei gewählt worden war, und seine Partei wollten bei den nächsten Wahlen im Jahr 1948 eine absolute Mehrheit bekommen, sodass die Opposition “geräuschlos von der politischen Bühne entfernt werden konnte.” (Renner 1988: 18) Die Wahlen im Frühjahr 1948 führten jedoch ab dem Herbst 1947 zu schweren Spannungen innerhalb der Regierung. Nach verschiedenen kleineren Konflikten entstand im Februar 1948 eine große Zerrissenheit zwischen der KPČ und dem Block drei nichtkommunistischer Parteien über die Ernennung von acht örtlichen Befehlshabern der staatlichen Sicherheitsbehörde. Die nichtkommunistischen Minister reichten ihren Rücktritt ein, und der durch Krankheit sehr geschwächte Präsident Beneš wusste nicht, wie er mit der Krise umzugehen hatte. Die KPČ hatte sich auf “die Mobilisation der Massen” (Renner 1988: 19) konzentriert, und organisierte große Massendemonstrationen und Protestaktionen. Gegen die kommunistischen Straßenkrawalle konnte Beneš nur das Heer einsetzen, aber Verteidigungsminister Ludvík Svoboda war zur kommunistischen Seite übergewechselt. Beneš wollte einen Bürgerkrieg vermeiden, und akzeptierte den Rücktritt der nichtkommunistischen Minister. Die Sozialdemokraten entschieden sich dafür, im Amt zu bleiben. Das neue Kabinett hatte auf diese Weise 13 kommunistische Minister, während es vor dem Konflikt nur 9 waren.

Die Wahlen im Frühjahr 1948 fanden statt, aber die tschechoslowakische Bevölkerung konnte nur für von Kommunisten dominierte Einheitslisten wählen. Die Kommunistische Partei gewann die Wahlen mit einem unwahrscheinlichen Ergebnis von 89.2%. Beneš trat vom Präsidentenamt zurück und Gottwald war ab 1948 Erster Sekretär der Kommunistischen Partei und der Präsident der Tschechoslowakei.

Laut Renner, konnte die Reaktion der Tschechoslowaken am Besten als "gelassen und resigniert" (Renner 1988: 29) umschrieben werden. Es gab keine Protestaktionen gegen den de facto Staatsstreich der kommunistischen Partei, was eigentlich auch nicht überraschend ist. Nach dem Münchener Trauma und die darauf folgende deutsche Besetzung der Tschechoslowakei waren die Tschechoslowaken enttäuscht, und sie warteten günstigere Zeiten ab.

Auch im Westen löste die Machtergreifung der KPČ keine heftigen Reaktionen aus. Seit 1943 gehörte das Land zum sowjetischen Einflussbereich. Vieles hatte sich also nicht geändert. Yvan Vanden Berghe fasst alles kernig zusammen:

"Die nichtkommunistischen Minister boten den Kommunisten die Möglichkeit, die Macht zu ergreifen, ohne die Verfassung zu verstoßen. (...) Es war nicht so, dass die Bevölkerung ein stalinistisches Regime wollte, aber man kann sich jetzt fragen, wie lange das tschechoslowakische Experiment zwischen Kommunisten und Nichtkommunisten im damaligen bipolaren Europa noch dauern konnte. Stalin konnte im Zentrum Europas keine zweideutige Situation ertragen." (Vanden Berghe 2002: 117)

Nach der Machtergreifung der KPČ 1948 wurde die ganze tschechoslowakische Gesellschaft allmählich entsprechend dem Sowjetmodell gestaltet. Die systematische Vernichtung der kapitalistischen Elemente in der tschechoslowakischen Gesellschaft und die bedenkenlose Übernahme des Sowjetsystems waren die wichtigsten Merkmale der kommunistischen Politik nach der Machtübernahme.

Die tschechoslowakische Wirtschaft wurde völlig auf die Sowjetunion ausgerichtet, und auch die Kultur wurde einer strengen Kontrolle unterzogen. In diesem Ablauf spielte Václav Kopecký eine wichtige Rolle: Unter seiner Führung wurden 7 Millionen Bücher vernichtet. Die Kommunisten haben mit dieser Vernichtung der tschechoslowakischen Literatur sogar die nationalsozialistische Kulturpolitik der deutschen Besatzungsmacht übertroffen. Die Nazis beschlagnahmten damals 'nur' um 2 die Millionen Bücher; zudem wurden sie damals nicht vernichtet, sondern in einem geheimen Lager gespeichert. (Renner 1988)

Trotzdem war das alles nicht das schlimmste Schicksal für die Tschechen und Slowaken. Die Kommunisten übten jahrelang eine Politik des Terrors aus, die die Bevölkerung tief geprägt hat. Genaue Angaben der Opferzahl können nicht mehr ermittelt werden, aber schätzungsweise 130 000 Menschen gerieten in Gefängnisse oder Straflager. In der Tschechoslowakei fanden die größten Säuberungen und die meisten Hinrichtungen Osteuropas statt. Die Angaben über die Exekutionen unter Gottwald widersprechen sich. Manche Quellen nennen 178 Exekutionen, andere 280. Jedenfalls ist die Zahl der hingerichteten Personen während der ersten Jahre nach der kommunistischen Machtübernahme viel höher als je zuvor. Zum Vergleich: Im Zeitraum 1874-1917, während der 43 Jahre der österreichisch-ungarischen Monarchie unter Kaiser Franz Joseph, wurden in den tschechischen Ländern insgesamt 24 Todesurteile vollzogen. (Renner 1988)

2.3 DIE NOVOTNÝ-ÄRA

Der Tod Gottwalds 1953 bedeutete in der Tschechoslowakei, anders als in der Sowjetunion nach dem Tod Stalins, keine Lockerung des Regimes. Antonin Novotný übernahm die Fackel und wurde zu Erstem Sekretär der KPČ ernannt. Das Verhältnis mit Nikita Chruschtschow war herzlich;

“Die Entstalinisierung war der einzige Punkt, in dem sich die tschechoslowakische Parteiführung und Moskau nicht einig waren. (...) Jeder Form des Widerstands oder Liberalisierung wurde sofort unterdrückt.” (Renner 1988: 38)

Ende der 50er Jahre wurde die stalinistische Politik mit rücksichtsloser Härte durchgesetzt. 1960 wurde der Name des Landes in ‘Tschechoslowakische Sozialistische Republik’, kurz ČSSR, geändert und die führende Position der kommunistischen Partei wurde im Grundgesetz festgelegt, obwohl Chruschtschows Aussagen während des XX. Parteikongresses 1956 die tschechoslowakischen Stalinisten in eine missliche Lage versetzt hatten. Es hatte in der Tschechoslowakei immer Kritik an der stalinistischen Politik gegeben, aber nicht dermaßen, dass sie die Position der damaligen führenden Politiker wirklich bedrohen konnte. Jetzt war es aber anders. Der frische Wind kam zu dieser Zeit aus der Sowjetunion selbst, sodass die Proteststimmen in der Tschechoslowakei immer lauter wurden. Novotný musste angemessen auf die Krise reagieren, wenn er nicht seinen eigenen Untergang herbeiführen wollte.

Zahlreiche Opfer des stalinistischen Terrors der 50er Jahre forderten Rehabilitation, und es erhoben sich viele Stimmen, zugunsten einer Säuberung der kommunistischen Partei

von Personen, die an den Terror der 50er Jahre mitgearbeitet hatten. Obwohl es für alle klar war, dass Novotný in dieser Terrorpolitik eine wichtige Rolle gespielt hatte, konnte er durch schlaue Manöver die Verantwortung auf andere abwälzen. Er blieb an der Macht und außerdem hatte er die Partei von einer Gruppe – für ihn lästigen – Stalinisten gesäubert.

Wie Renner (1988) schreibt, gab es in der Tschechoslowakei viele Personen, die im Laufe der Jahre wichtige und einflussreiche Positionen in der Partei und in mehreren politischen und wissenschaftlichen Institutionen erworben hatten, die schon seit längerer Zeit ernsthafte Einwände gegen das stalinistische System hatten und nur auf einen geeigneten Anlass warteten, diese Einwände äußern zu können. Es wäre also eine "unzulässige Simplifikation" (Renner 1988: 50) zu behaupten, dass die Reformen in der Tschechoslowakei erst ab 1968 stattfanden. Die Jahre 1962 – 1963 sind in der Geschichte der kommunistischen Tschechoslowakei eine zwar unauffällige, trotzdem äußerst wichtige Tendenzwende.

Diese Systemkritiker hatten ihre Jugendillusionen über den Sowjetkommunismus verloren, aber nicht ihre Zuversicht, dass das sich in einer Krise befindende tschechoslowakische kommunistische System reformiert werden musste. Die reformerischen Systemkritiker bildeten in der zweiten Hälfte der 60er Jahre die Achse einer innerparteilichen Opposition. Diese Opposition, so sagt Renner (1988), hatte keine einträchtigen Auffassungen bezüglich politischer Fragen. Lediglich in ihrer Unzufriedenheit über Novotný und seine Politik bildeten sie eine Front.

Vor allem die zentralistische Art und Weise, wie Novotný den Staat leitete, wurde stark kritisiert. Diese Kritik wurde noch lauter, als das Land 1963 in eine tiefe wirtschaftliche Krise geriet. Novotnýs Position war wegen dieser Krise sehr unsicher geworden, und auch Mitglieder der höchsten Parteigremien schlossen sich den Protesten an, sei es meistens aus opportunistischen Gründen. Nach außen zeigten sich die Parteipolitiker einträchtig, aber hinter den Kulissen zeichnete sich eine immer wachsende, kritische, reformerische Strömung ab.

Im Herbst 1967 gab es in den höchsten Regionen der Tschechoslowakischen Politik eine Gruppe von Funktionären, die Novotný am liebsten den Rücken zeigen würden. Zu dieser Gruppe gehörten unter anderem Bilak – Vertreter der harten Linie –, Husák, der gemäßigte Dubček und Hendrych. Es sah schlecht aus für Novotný, weil die "Anti-novotnovci" (Renner 1988: 55) im Zentralkomitee in der Mehrheit waren.

Obwohl August 1968 wahrscheinlich der am häufigsten untersuchte Monat der Geschichte der Tschechoslowakei ist, darf man den Dezember 1967 nicht übersehen, weil der Prager Frühling in diesem Monat "geboren wurde." (Renner 1988: 57) Die Ereignisse im Dezember 1967 – der letzte Monat des politischen Lebens Antonin Novotný – hatten einen ähnlichen Einfluss auf das Entstehen des Prager Frühlings, als der Mord des Habsburger Thronfolgers in Sarajevo auf das Ausbrechen des Zweiten Weltkriegs, so Renner (1988).

Am 8. Dezember 1967 besuchte der Sowjetführer Breschnew die Tschechoslowakei. Breschnew besuchte das Land auf Einladung von Antonin Novotný, der beim Sowjetführer einigen Rückhalt finden wollte. Zu seinem Erstaunen sprach Breschnew sich nicht über die tschechoslowakische Situation aus. Er sprach nämlich auch mit anderen Mitgliedern der tschechoslowakischen Parteispitze und sah schon schnell ein, dass die Position von Novotný unhaltbar geworden war. Laut Eingeweihten soll er eine Aussage gemacht haben, die man vom Vertreter der damaligen Sowjetunion nicht erwarten würde: 'Это Ваше дело.' (Das ist eure Sache) Viele sind der Meinung, dass Breschnew Novotný absichtlich fallen ließ, als er einsah, dass Novotnýs Position sehr unsicher war. Ohne Zweifel wollte der Sowjetführer einen sicheren Verlierer nicht unterstützen, während er wahrscheinlich davon überzeugt war, dass Dubček, der ein Teil seines Lebens in der Sowjetunion verbracht hatte und ein erfahrener Parteisekretär war, ein zuverlässiger Nachfolger war. (Renner 1988)

Im Hinblick auf die damalige Situation hatte Novotný zwei Möglichkeiten: Von der Position des Ersten Sekretärs zurücktreten und eine seiner Vertrauenspersonen zum Nachfolger ernennen oder mittels eines Militärputsches seine Position manu militari wahren. Es wurden Vorbereitungen für einen solchen Putsch getroffen, aber die so genannte 'Nacht von Novotný' hat nie stattgefunden, weil manche versuchten, eine eventuelle Aktion zu vereiteln; und wohl auch, weil Novotný keine Erfahrung mit der Militärgewalt hatte. Außerdem wusste er nicht, wie die Sowjetunion auf dieses Verfahren reagieren würde. Jedenfalls waren die Gemüter in der Tschechoslowakei sehr erhitzt.

"Anfangs Dezember 1967 hätte Novotný ohne allzu große Probleme seine wichtigste Position einem seiner Vertrauenspersonen übergeben können. Anfangs Januar 1968 war das nicht mehr möglich." (Renner 1988: 61)

1968 war die Ära von Antonin Novotný, der 1953 zum Ersten Parteisekretär gewählt worden war und 1957 als Nachfolger von Zápotočský das Amt des Staatspräsidenten übernommen hatte, zu Ende und Alexander Dubček wurde vom Parteivorstand zum

Ersten Sekretär gewählt. Es wäre aber falsch zu sagen, dass er wegen seines reformerischen Profils gewählt worden war. Die Parteispitze hatte sich so entschieden, weil er der geeignetste Kompromisskandidat war. Die Position Dubčeks war von Anfang an nicht gerade beneidenswert, weil er wenig politischen Freiraum hatte, da er nicht von allen Mitgliedern des Zentralkomitees unterstützt wurde. Obwohl die damalige Situation, mit wachsender Pressefreiheit, eine einzigartige Lage für die Reformer schuf, konnte diese labile Situation, Renner (1988) zufolge, leicht zu einem Zusammenbruch des tschechoslowakischen Systems führen. Eine bestimmte Kontinuität mit dem alten System war also zu bevorzugen.

Am 22. März 1968 legte das Symbol des alten Regimes, Präsident Antonín Novotný sein Amt nieder. Er war schon flügellos als Dubček zum Ersten Sekretär gewählt wurde und ihm nur die Präsidentschaft übrig blieb. Trotzdem ereignete sich an diesem 22. März "dasjenige, worauf alle schon lange warteten" (Renner 1988: 67), indem Novotný dem politischen Leben die kalte Schulter zeigte. Sein Rücktritt war, laut Renner (1988), für die tschechoslowakischen Bürger der Beweis, dass die Lage in der Tschechoslowakei sich endlich änderte.

Ludvík Svoboda wurde vom Parlament zu seinem Nachfolger gewählt. Es wurden andere Kandidaten von verschiedenen gesellschaftlichen Organisationen vorgeschlagen, aber General Svoboda galt für das Parlament als die sicherste Wahl, weil er wegen seiner Tätigkeiten im Zweiten Weltkrieg ein großes soziales Ansehen in der Sowjetunion hatte.

2.4 DER WEG FREI FÜR DEN PRAGER FRÜHLING

Anfang April fanden viele für die Reformer günstige Änderungen in verschiedenen gesellschaftlichen und politischen Organisationen und Institutionen statt. Auch im Parteipräsidium wuchs der Einfluss der reformerischen Politiker. Die Position von Dubček war jetzt gestärkt, aber andererseits gab es im Präsidium und im Sekretariat noch immer eine Spaltung zwischen reformwilligen und konservativen Politikern. Trotzdem formulierten die reformerischen Politiker in dieser Periode ein für die tschechoslowakische Reformbewegung sehr wichtiges Manifest, nämlich die Magna Charta.

In dieser Magna Charta wurde auf die dogmatische Behandlung gesellschaftlicher Probleme in der Vergangenheit, auf ernsthafte Deformationen des politischen Systems, auf die Konzentration der Macht, auf die Unterdrückung demokratischer Rechte der Bevölkerung, auf Machtmissbrauch und Willkür hingewiesen. Außerdem prangerte das

Manifest große wirtschaftliche und soziale Missstände an. Das Manifest betonte die Wichtigkeit und die Notwendigkeit einer politischen Umgestaltung. Die kommunistische Partei sollte sich demokratischen Vorschriften unterordnen, ein neues Wahl- und Grundgesetz sollte verfasst werden, sowie ein Rehabilitierungsgesetz für die Opfer politischer Prozesse und Säuberungen der 50er Jahre. Auch sollte die KPČ das Recht auf freie Meinungsäußerung, eine Lockerung der Bedingungen für einen Auslandsaufenthalt und Zugang zur ausländischen Literatur gewährleisten. Außerdem war ein wichtiger Teil der Magna Charta weitgehenden wirtschaftlichen Reformen gewidmet. (Renner 1988) Das Ganze bildete den Kern der Idee vom 'Sozialismus mit menschlichem Antlitz'. Der ehrgeizige Plan wurde von der Bevölkerung und von der Mehrheit der Mitglieder der tschechoslowakischen kommunistischen Partei positiv begrüßt. Eine repräsentative Umfrage erwies, dass "76% der tschechischen Bevölkerung pro war sowie 80% der Slowaken." (Renner 1988: 73)

Nach der Veröffentlichung der Magna Charta änderte die tschechoslowakische Gesellschaft sich grundlegend. Die Zensur wurde aufgehoben, wodurch die Medien neue Perspektiven hatten. Die Tschechoslowakei erlebte eine "Informationsexplosion." (Renner 1988: 74)

"Die freien Massenmedien haben den Begriff 'demokratischer Sozialismus' definiert, indem sie den Begriff 'demokratisch' als ein Grundrecht der unbegrenzten Pressefreiheit und freien Meinungsäußerung bezeichnet haben." (Renner 1988: 75)

Das Interesse der Bevölkerung an der Berichterstattung und die Verbundenheit mit den Entwicklungen waren riesig.

"Die ganze Gesellschaft strahlte eine ganz andere Atmosphäre aus, (...) und die Haltung des Individuums gegenüber dem Staat änderte sich grundlegend." (Renner 1988: 76)

2.5 VOM FRÜHLING ZUM SOMMER

Eigentlich hatte es bis zu diesem Zeitpunkt noch keine besonderen Ereignisse in der Tschechoslowakei gegeben, so Renner (1988). Ein autoritäres Regime war gestürzt, die neuen Politiker stellten einige demokratischen Leitlinien wieder her und entwarfen einen Reformplan, um die Krise des alten Systems zu überwinden, wie die Mehrheit der Bevölkerung nach einer Periode von Unterdrückung erwartete. Es gibt viele Beispiele von Ländern, deren interne Entwicklungen einen ähnlichen Ablauf hatten. Trotzdem gab es einen wesentlichen Unterschied zwischen der Tschechoslowakei nach dem Rücktritt von Novotný und z.B. Griechenland nach der Junta oder Spanien nach Franco: Griechenland und Spanien fanden sich nicht im Einflussbereich der Sowjetunion.

Ab dieser Periode verschlechterten sich die Beziehungen zwischen der Tschechoslowakei und der Sowjetunion. Der politische Druck, wieder mit den anderen Ostblockländern Schritt zu halten, wurde aufgeführt. Am 8. Mai 1968 berieten die Mitglieder des Warschauer Paktes miteinander ohne dass die Tschechoslowaken eingeladen waren, wie die Krise gelöst werden musste. Eine Demonstration der militärischen Macht sollte die tschechoslowakischen Politiker vor Angst zittern lassen, und die Truppen des Warschauer Paktes wurden an die Grenze der Tschechoslowakei entsandt.

Um die Kritik der Bündnispartner zu entschärfen, betrieb Prag eine behutsame, zurückhaltende Außenpolitik. Man bemühte sich darum, die Krise nicht zu einem internationalen Diskussionsgegenstand werden zu lassen, um eine unerwünschte Einmischung der anderen Ostblockländer zu vermeiden. Auch die Sowjetunion hatte kein Interesse an einer Internationalisierung des tschechoslowakischen Problems. Im Gegensatz zu der Tschechoslowakei betrachtete die Sowjetunion die Entwicklungen in ihrem sozialistischen Nachbarland nicht als eine interne tschechoslowakische Sache, sondern als Entwicklungen, die den ganzen Ostblock betrafen.

Die Konferenz in Čierna nad Tisou (vom 29. Juli bis dem 1. August 1968) bildete einen neuen Tiefpunkt in den Beziehungen zwischen dem tschechoslowakischen Parteipräsidium und dem russischen Politbüro. Die Verhandlungsposition von Dubček war geschwächt, weil die Gruppe-Bilak die Seite der Sowjets gewählt hatte. Die tschechoslowakische Delegation musste sich eine Vielzahl von Vorwürfen, Bezeichnungen und Beleidigungen gefallen lassen. Unmittelbar nach Čierna folgte ein Gipfeltreffen der höchsten Vertreter der Warschauer Fünf und der Tschechoslowakei in Bratislava. Hier blieben die Standpunkte über den tschechoslowakischen Reformprozess unverändert.

Nach diesen zwei Treffen waren die tschechoslowakischen Politiker davon überzeugt, dass sie das Schlimmste überstanden hatten, und sie hielten eine Intervention für nahezu unmöglich. Das war eine falsche Einschätzung der Situation und deren Wirkung in der Sowjetunion. Die Sowjetführer wollten die Tschechoslowakei wieder unter Kontrolle halten, und ihre Geduld war zu Ende. Die Vorbereitungen für eine militärische Intervention unter dem Namen 'Donau' bekamen grünes Licht.

Der Plan bestand darin, dass eine Gruppe von sowjetfreundlichen tschechoslowakischen Politikern die Mitglieder des Warschauer Paktes um Hilfe gegen die revolutionären Kräfte in ihrem Land bitten würde. Anschließend sollten die einflussreichsten Reformer Politiker

der Tschechoslowakei (Dubček, Smrkovský, Černík, Kriegel, Špaček und Šimon) verhaftet und außerhalb des tschechoslowakischen Grundgebiets verschleppt werden. Zudem sollten die Massenmedien von loyalen Mitgliedern der tschechoslowakischen kommunistischen Partei übernommen werden. (Renner 1988) Und so geschah es.

2.6 DIE INVASION IN DIE TSCHECHOSLOWAKEI

In der Nacht vom 20. zum 21. August 1968 fielen die Streitkräfte der Sowjetunion, der DDR, Polen, Ungarn und Bulgarien unerwartet in die Tschechoslowakei ein.⁵ An dieser Intervention waren ungefähr eine halbe Million Soldaten beteiligt, was diese Invasion zur "größten militärischen Aktion in Europa seit dem Ende des Zweiten Weltkriegs" macht. (Renner 1988: 85) Breschnew rechtfertigte diese Aktion mit der Doktrin, die er am 12. November 1968 in Polen, wo damals auch revolutionäre Kräfte laut wurden, verkünden würde. Die Breschnewdoktrin ging davon aus, dass die Souveränität der sozialistischen Staaten beschränkt war, und dass, wenn dem Sozialismus feindliche Kräfte ein Land vom sozialistischen Weg ableiten wollten, das keine interne Angelegenheit war, sondern eine Sache, die den ganzen Ostblock betraf. Brüderliche Solidarität sei wichtiger als nationale Souveränität. Demnach konnten die Truppen des Warschauer Paktes jederzeit eingreifen, wenn es in einem Ostblockstaat Entwicklungen gab, die ihnen nicht gefielen. Etwa in der Tschechoslowakei.

Die Invasion war desto überraschender, weil es ein solches Hilfeersuchen wegen Uneinigkeiten in den höchsten Regionen der tschechoslowakischen Politik nie gegeben hat. Der Artikel, der am 22. August in der Prawda veröffentlicht wurde und in dem dieses Hilfeersuchen als Grund der Invasion bezeichnet wird, geht also von einer schweren Unwahrheit aus. Dieses Ausbleiben eines Hilfeersuchens – und eines Anlasses zur Rechtfertigung der Invasion, da die Tschechoslowaken auf diese Weise selbst um Maßnahmen der Sowjetunion gefragt hätten – kam den Sowjets natürlich in die Quere. Dazu kam, dass die fremden Truppen auf einen gewaltlosen Widerstand stießen, "für den es im 20. Jahrhundert kein zweites Beispiel gegeben hat." (Renner 1988: 88) Die tschechoslowakische Bevölkerung war sehr erfinderisch: Fast alles, was zur Orientierung der Truppen nützlich sein könnte – Straßenschilder, Hausnummern –, verschwand vom einen Tag auf den anderen.

---

⁵ Rumänien verfolgte unter Ceaușescu eine von der Sowjetunion relativ unabhängige Außenpolitik, deswegen hat das Land keine Truppen für die Invasion der Tschechoslowakei geliefert. Auch Albanien war nicht an der Invasion beteiligt. Die Auslandspolitik Albaniens war stark auf die Volksrepublik China ausgerichtet und seit Anfang der 60er Jahre gab es eine tiefe Kluft zwischen China und der Sowjet-Union.

Am 22. August, tags nach der Invasion, wurde ein Sonderparteitag abgehalten. Der Kongress bezeichnete die Invasion als illegal und forderte die unmittelbare Zurückziehung der Truppen. Alexander Dubček wurde einstimmig zum Ersten Sekretär wiedergewählt.

2.7 DAS MOSKAUER DIKTAT

Diese unerwartete Wendung der Ereignisse nach der Invasion zwang die Sowjets, ihre Taktik zu ändern. Ihnen blieb nichts anderes übrig, als die verhafteten Politiker für Unterhandlungen nach Moskau zu führen. Sie wurden über Polen und die Ukraine zur russischen Hauptstadt gebracht. Präsident Svoboda wurde nicht verhaftet, aber entschied sich dafür, freiwillig an den Verhandlungen teilzunehmen. Er forderte, dass Dubček und die anderen verhafteten tschechoslowakischen Politiker teilnahmen. Die Zusammensetzung der tschechoslowakischen Delegation war eigentlich nicht günstig für deren Verhandlungsposition, weil sie von internen Gegensätzen gespalten war. Außerdem schätzte Dubček die Situation falsch ein. Er dachte, so Renner (1988), dass ein Kompromiss möglich war, wenn er das Misstrauen der Sowjets wegnehmen konnte. Er war davon überzeugt, dass es zur Invasion gekommen war, weil sie die Sowjets nicht von ihrer Loyalität überzeugen konnten. Er sah nicht ein, dass der tschechoslowakische Reformprozess für Moskau in erster Instanz ein Angriff gegen die konservative Politik der Sowjetunion war. Aus der Perspektive Breschnew durfte das Sowjetregime weder geschädigt noch von internen Interessen eines Satellitenstaates untergraben werden. Einer hatte schon am Anfang der Moskauer Unterhandlungen eingesehen, dass die Sowjets nur auf die Einschränkung der Reformen warteten und dass die Politik nicht von Prag, sondern von Moskau betrieben wurde: Husák. Er war der Meinung, dass es günstig wäre, bei den Sowjets einen Stein im Brett zu haben. Deswegen gab er den Eindruck, er sei ein loyaler Anhänger von Dubček, aber in Wirklichkeit lehnten seine Standpunkte an die Politik der Moskauer Sowjets an. (Renner 1988)

Das von den Sowjets abgefasste Protokoll, das die Tschechoslowaken nach mühsamen Unterhandlungen letztendlich unterschrieben, bezeichnete eine de facto Unterordnung unter Moskau. Große Zugeständnisse, die die Tschechoslowaken den Sowjets machten, waren unter anderem, dass der Sonderparteitag vom 22. August für ungültig erklärt wurde und dass ein neuer Parteitag erst nach der Normalisation in der Tschechoslowakei zusammengerufen werden sollte. Andererseits konnten Dubček c.s. das Schlimmste vermeiden. Sie kehrten – trotz des Widerstands der Sowjets – in ihre Ämter zurück und konnten die Sowjets überzeugen, einige Passagen vom ursprünglichen Protokoll zu

streichen, unter anderem die Artikel über das Hilfeersuchen und über die Stellung, dass die Invasion eine notwendige, brüderliche Hilfe war.

“Jedenfalls enthielt das Protokoll nur einige konkrete Maßnahmen, aber es war für die Sowjets flexibel genug um das Ende der Normalisierung ad infinitum zu verschieben und die Reformen rückgängig zu machen.” (Renner 1988: 94)

Am 27. August kehrte die tschechoslowakische Delegation nach Prag zurück. Sie gab sich Mühe, das so genannte Moskauer Diktat, welches eine Aufhebung fast aller Reformprojekte beinhaltete, der Bevölkerung auf eine so akzeptabel mögliche Weise zu präsentieren. Svoboda erklärte, dass er davon überzeugt war, dass sie das Vertrauen nicht enttäuscht hatten. Eine solche Erklärung war äußerst unglaubwürdig. Anders war die Rede von Alexander Dubček. Er bat die Bevölkerung, die Notwendigkeit des Kompromisses zu akzeptieren, und zu verstehen, dass dies nur eine befristete Situation war und dass die Reformen bestimmt nicht rückgängig gemacht wurden. In dieser emotionalen Rede fiel auf, dass Dubček nicht bereit war zu kapitulieren, sondern dass er trotz der damaligen äußerst schwierigen Umstände fest entschlossen war, seinen politischen Kurs fortzusetzen, so Renner (1988).

An sich waren die Folgen der Invasion und des Moskauer Diktats nicht so schlimm für Dubček c.s.. Die direkten politischen Folgen blieben auf die Auslösung politischer Klubs, eine gewisse Kontrolle über die Massenmedien und das ungültig Erklären des Sonderparteitages beschränkt. Außerdem wurden einige Mitglieder der Parteiführung ersetzt. Unter anderem Kriegel, Pavel, Hájek und der stellvertretende Ministerpräsident Šik mussten das Feld räumen. Der dogmatische Block im Parteipräsidium wurde aber auch kräftig ausgesäubert: Es gelang nur Bilak, Barbírek und Piller, ihre Position sicherzustellen. Nicht weniger als 13 neue Politiker wurden zum Präsidiumsmitglied gewählt, unter ihnen Gustáv Husák. Die Sowjets waren empört, dass die Position der Reformen in den höchsten Parteiorganen gestärkt war.

Die Antwort war eine Normalisierung der Situation in der Tschechoslowakei. Die Moskauer und die Prager Auffassungen dieser Normalisierung waren aber sehr unterschiedlich. Es wurde klar, dass die Maßnahmen, die die tschechoslowakische Parteiführung getroffen hatte, für die Sowjets nicht weitgehend genug waren. Die Position der Sowjets war aber besser als vor dem 20. August, weil ihre Truppen sich in der Tschechoslowakei befanden. Beispielhaft für diese stärkere Position der Sowjetunion ist der Vertrag, der von den Tschechoslowaken unter sowjetischem Zwang am 16. Oktober unterzeichnet wurde und in dem die Dauer des ‘befristeten’ Aufenthalts der Truppen des Warschauer Paktes so ungenau bestimmt wurde, dass es ein de facto permanenter

Aufenthalt war. Die Anforderungen der Sowjets gingen sehr weit; eigentlich sollten alle Reformen wieder aufgehoben werden.

Die Gruppe um Alexander Dubček war zwischen zwei Feuer geraten. Einerseits forderten die Sowjetunion und die 'Realisten' um Bilak Konzessionen, andererseits erwartete die Bevölkerung eine standhafte Haltung. Immer wieder beherrschten Zugeständnisse gegenüber Moskau das politische Leben in Prag.

2.8 DAS ENDE DES PRAGER FRÜHLINGS

Ab November 1968 ging es mit den Reformern abwärts. Was als progressiver Block galt, war jetzt geteilt. Manche fanden, dass Dubček mit seinen Konzessionen zu weit gegangen war; andere folgten dem Sekretär, in der Hoffnung, dass sie auf diese Weise noch einige reformerische Errungenschaften sicherstellen konnten; Noch andere legten eine erstaunliche Flexibilität an den Tag. Sie passten sich schnell an die neuen Umstände an und wechselten zum 'realistischen' Lager Bilaks hinüber.

Im Dezember 1968 trennten sich die 'großen Fünf' des Prager Frühlings – Dubček, Smrkovský, Svoboda, Černík und Husák –, als Smrkovský unter Druck Husáks gezwungen wurde, seine Position aufzugeben und die anderen nichts unternahmen, um ihn zu retten. Weil sie der letzte greifbare Beweis der Errungenschaften des Prager Frühlings waren, hatte die Amtsenthebung Smrkovskýs eine große Wirkung.

“Man braucht nur einige Exemplare tschechoslowakischer Tageszeitungen aus der Periode kurz nach der Absetzung Smrkovskýs durchzublättern, um zu sehen welches Gefühl von Enttäuschung und Machtlosigkeit damals herrschte.” (Renner 1988: 108)

Dies war der Hintergrund des Dramas, das sich am 16. Januar 1969 in Prag vollzog: die Selbstverbrennung des einundzwanzigjährigen Studenten Jan Palach. Seine Selbstaufopferung war ein verzweifelter Versuch, die tschechoslowakischen Führer dazu zu bewegen, den Abriss der Reformen zu stoppen. Es kam zu heftigen Protesten, aber Dubček wollte Ruhe im Land, um dem Kremlin zu beweisen, dass er die Situation völlig unter Kontrolle hatte.

In der Periode nach dem Tod Jan Palachs und nach der Amtsenthebung Smrkovskýs konnte Dubček beweisen, dass seine Politik von Konzessionen und Zugeständnissen seine Grenzen hatte. Stattdessen bestätigte er den Eindruck, dass ihm eine standhafte Haltung fehlte. (Renner 1988: 109) Die nächste Krise hat er demzufolge nicht überlebt: Krawalle nach einem “Ersatzsieg über die Besatzungsmacht” (Renner 1988: 110) – zwei

Eishockeyspiele, wobei die Tschechoslowakei überzeugenderweise von der Sowjetunion gewann – wurden ihm politisch fatal. Dieses Mal hat die Sowjetunion zugeschlagen und im April 1969 wurde Alexander Dubček, das lebende Symbol des Prager Frühlings, von seinem Amt enthoben. Sein Abgang war das Ergebnis einer sowjet-tschechoslowakischen Koproduktion, unmittelbar von seinen früheren politischen Freunden Svoboda, Husák, Černík und Štrougal ausgeführt, und nicht von Bilak, Indra und anderen Verschwörern, die in dieser Phase der Normalisierung nur eine zweitrangige Rolle spielten, so sagt Renner (1988).

Dubček hat sich nicht gegen seine Absetzung gewehrt, und konnte sich mit der Ernennung Husáks zum Ersten Parteisekretär abfinden, obwohl er Černík bevorzugte.

“Ich war enttäuscht; aber er hatte von Anfang an auf meiner Seite gestanden und war mit der Reformpolitik eng verbunden. Realistischerweise konnte ich unter den gegebenen Umständen niemand anderen als meinen Nachfolger vorschlagen.” (Dubček 1993b: 342)

Husák war ein prominentes Opfer der stalinistischen Terror der 50er Jahre und wurde deshalb als Reformler betrachtet, obwohl niemand seinen ‘Grad von Reformfreudigkeit’ genau kannte. Eigentlich war er ziemlich konservativ, ein “kommunistischer Führer mit stark autoritären Zügen.” (Renner 1988: 111) Man kann laut Renner also ruhig sagen, dass der Abgang Dubčeks die totale politische Kapitulation der Reformler war.

Zwischen Mai 1969 und Januar 1970 wurden alle Reformler, auch Dubček, aus dem Zentralkomitee und den höchsten Parteigremien gestoßen. Gleichzeitig wurden alle Reformen in raschem Tempo rückgängig gemacht und wurden die Massenmedien mundtot gemacht. Für diese Entwicklungen war Dubček als Mitglied des Präsidiums (bis September 1969) und Vorsitzender des Parlaments (bis Oktober 1969) persönlich mitverantwortlich. Welche Motive Alexander Dubček, das Symbol des Prager Frühlings, dazu bewogen, nach seiner Amtsenthebung noch im Präsidium sitzenzubleiben, sind nicht klar. War er vielleicht der Überzeugung, dass er auf diese Weise das Schlimmste vermeiden konnte? Vertraute er Husák dermaßen, dass er ein Zusammengehen seiner Politik des ‘Sozialismus mit menschlichem Antlitz’ und der Normalisation seines Nachfolgers? Hoffte er, dass er mit einer gefügigen Haltung ein hohes Amt ausüben konnte, oder fand er sich mit seinem Schicksal ab und führte er nur die Aufträge aus, um der Partei zu dienen? Jedenfalls hatten viele Reformler und politische Freunde Schwierigkeiten mit seinem (opportunistischen) Benehmen. In seiner Biographie ist Dubček nicht ganz eindeutig über seine damalige Motive, aber ein möglicher Einfluss auf die Politik von Husák spielte bestimmt mit:

“Wenn ich blieb, konnte ich der Politik, die Husák bestimmt schon in der Schublade hatte, vielleicht Widerstand entgegensetzen.” (Dubček 1993b: 345)

Im Dezember 1969 wurde Dubček zum tschechoslowakischen Botschafter in der Türkei ernannt, einen Monat später wurde er aus dem Zentralkomitee geschmissen, Ende Mai 1970 von seinem diplomatischen Amt zurückgerufen und in Juni aus der kommunistischen Partei ausgeschlossen. Das Symbol vom Jahr 1968 bekam einen Job als Beamter bei den staatlichen Waldbehörden in Bratislava.

Nach 1970 war das politische System wieder ebenso erstarrt geworden, als es vor Januar 1968 war. Die kommunistische Partei wurde von Husák gesäubert und mehr als 450 000 Mitglieder, was mit ungefähr 30% der Mitgliederzahl übereinstimmt, wurden ausgeschlossen. Eine harte Haltung wurde gegenüber den Massenmedien, dem Bildungssystem, den Wissenschaftlern, dem kulturellen Bereich, u.s.w. eingenommen.

“Es ist unmöglich ein vollständiges Bild von der sozialen und kulturellen Verheerung in der Tschechoslowakei, die durch die Normalisierung entstanden war, zu geben.” (Renner 1988: 116)

Es wurde also klar, dass die Bemühungen der Reformer, um ein System des atmenden Sozialismus, des ‘Sozialismus mit menschlichem Antlitz’ zu entwickeln, ohne Erfolg starben. Das Regime wurde bis zum Mauerfall wieder ebenso rigid und starr wie im Zeitraum Gottwalds und Novotnýs.

3 DIE OBJEKTIVITÄT UND DIE PRESSE

Wer die Medien und deren Berichterstattung unter die Lupe nehmen will, soll das ab und zu gespannte Verhältnis zwischen der Presse und der Objektivität darin einbeziehen. Der Terminus *Objektivität* lässt sich nicht einfach definieren und kann, je nach der Definition, einen anderen Inhalt haben. In verschiedenen Lexiken und Wörterbüchern sind ebenso viele Begriffsbestimmungen zu finden, was einer eindeutigen Auslegung des Begriffs selbstverständlich nicht zugute kommt.

Im dreibändigen Wörterbuch der niederländischen Sprachen Van Dale finden wir unter den Stichwörtern *objectiviteit* und *objectief*:

objectiviteit (de (v.)) het objectief¹ (l, 1) zijn, tgov. *subjectiviteit*.

objectief (bn.; objectiever, -st) I zich bepalende tot de feiten, niet beïnvloed door eigen gevoel of door vooroordelen, tgov. *subjectief*. II (bw.) voor zover het de feiten betreft.

Im Duden und Oschegow lassen sich ähnliche Definitionen finden:

Objektivität, die: -: objektive (2) Darstellung, Beurteilung.

objektiv (Adj.) (bildungsspr.): 1. unabhängig von einem Subjekt u. seinem Bewusstsein existierend. 2. nicht von Gefühlen, Vorurteilen bestimmt; sachlich, unvoreingenommen, unparteiisch.

объективность, -и, ж. Беспристрастность, отсутствие предвзятости в оценке чего-н., в суждении о чем-н.⁶

Diese drei Nachschlagewerke geben eine ähnliche Auslegung des Begriffs, wobei Termini wie Unparteilichkeit, Neutralität und Unvoreingenommenheit im Mittelpunkt stehen. Trotz der Tatsache, dass dieselben Begriffe immer wieder vorkommen, ist der Terminus *Objektivität* nicht so eindeutig, wie er auf den ersten Blick erscheint. Er ist sogar ein sehr prekärer Begriff, da es in der gegenwärtigen Gesellschaft verschiedene Faktoren gibt, die die objektive Informationsgestaltung beeinflussen. Jef Verschueren führt in seiner Monographie *International news reporting. Metapragmatic metaphors and the U-2* eine Passage aus dem Buch von Michael Schudson *Discovering the news. A social history of American newspapers* an:

“Objectivity is a peculiar demand to make of institutions which, as business corporations, are dedicated first of all to economic survival. It is a peculiar demand to make of institutions which often, by tradition or explicit credo, are political organs. It is a peculiar demand to make of editors and reporters who have none of the professional apparatus which, for doctors or lawyers or scientists, is supposed to guarantee objectivity.” (Verschueren 1985: 1)

---

⁶ Unparteilichkeit, Abwesenheit von Voreingenommenheit in der Beurteilung oder Besprechung von irgendetwas. [KB]

Schudson beschreibt einige gesellschaftliche Faktoren, die den Kern des Problems der objektiven Berichterstattung bilden. Der Nachrichtenwert eines Ereignisses hängt vom entsprechenden gesellschaftlichen Interesse daran ab. Laut Verschueren, hängt die Perzeption von Objektivität von drei Faktoren – dem Ereignis selbst, den Medien und der Zielgruppe – ab.

Ein Ereignis lässt sich nie ausschließlich anhand objektiver Fakten wiedergeben, sagt Verschueren (1985). Obwohl der Schaden durch nachvollziehbare Fakten, wie die Richterskala im Fall eines Erdbebens, die Zahl der Toten und Verletzten oder eine finanzielle Schätzung des Schadens wiedergegeben werden kann, sind andere Faktoren auch sehr wichtig. Waren die Rettungsaktionen effizient? Wurde den Opfern schnell und gut geholfen? Wer ist verantwortlich?

Konflikte jeder Art – inklusive bewaffneter Konflikte – werden aus mehreren Perspektiven und Auffassungen wiedergegeben. So wird der Manager eines Chemiebetriebs eine ganz andere Ansicht vertreten als die Umwohner, wenn irgendein Giftgas durch einen Unfall ausgetreten ist. Meistens hat keine der beteiligten Parteien völlig Recht und liegt die Wahrheit in der Mitte. Der Journalist muss also den goldenen Mittelweg gehen.

“Given the fundamental subjectivity of all social events, the notion of ‘pure’ objectivity, the idea that reporters should be able to present straightforward facts – and only those facts – died as soon as it was born.” (Verschueren 1985: 2)

Die Perzeption von Objektivität hängt auch von den Auffassungen, Meinungen, Ambitionen und Überzeugungen derjenigen, die die Nachrichten sammeln, ab. Wie schon im Zitat Schudsons klar wurde, müssen die Institutionen, die für die Berichterstattung eintreten, in unserer heutigen Marktwirtschaft ihre wirtschaftliche Rentabilität aufrechterhalten. Sie sind für ihr finanzielles Überleben von der verkauften Auflage abhängig. Das widerspiegelt sich natürlich in den wiedergegebenen Nachrichten. Eine sensationelle Explosion in irgendeiner Fabrik macht größere Schlagzeilen als ein wichtiges politisches Gipfeltreffen.

Außerdem ist es ein ungeschriebenes Gesetz, sich gegenüber der eigenen Regierung loyal zu verhalten, vor allem in Krisenzeiten, so Verschueren (1985). Auf diese Weise spielt die Ideologie eine wichtige Rolle in der Berichterstattung. Es ist nun einmal unmöglich, die Beschreibung eines bestimmten Ereignisses völlig vom kulturellen Rahmen zu trennen.

“In this context, ideology should not only be seen as a more or less coherent framework of ideas and opinions which may color one’s perceptions and one’s way of describing events. Also patterns of expectation and hopes are involved.” (Verschueren 1985: 4)

Daraus geht hervor, dass scheinbar objektive Zeitungsartikel manchmal irreführender sind als Artikel, in denen es deutliche Merkmale von Interpretation gibt. Auf diese Weise entstand nach dem Ersten Weltkrieg ein Zwiespalt zwischen ‘objektiver’ Berichterstattung und Nachrichtenanalysen.

Bei der Perzeption von Objektivität ist die Zielgruppe auch ein Faktor von großer Bedeutung. Texte werden unter anderem den zu erwartenden Kenntnissen, den sozialen Verhältnissen und Umständen angeglichen. Die übergroße Mehrheit des Publikums wird nie in der Lage sein, die Ereignisse, um die es geht, wahrzunehmen oder zu verifizieren. Trotzdem spielt das Publikum eine aktive Rolle in der Informationsbeschaffung. Die Nachrichten werden ‘konsumiert’ mittels des Interpretationsrahmens der Zielgruppe. Der Leser wählt dafür, einem bestimmten Aspekt mehr oder weniger Aufmerksamkeit zu widmen, es zu vergessen oder es sogar nicht zu glauben.

“No matter how closely a reporter manages to approach the ideal of objectivity, what remains after a report has been digested by its readers is virtually impossible to control.” (Verschueren 1985: 7)

Dazu kommt noch, dass das Verhältnis zwischen diesen drei Faktoren eine Wechselbeziehung ist. Es wäre also unüberlegt, zu behaupten, dass das Verhältnis zwischen den Medien und der Zielgruppe eine Einbahnstraße ist, dass die Medien das Publikum beeinflussen und manipulieren. Paul Jalbert stellt das Verhältnis also zu einfach dar:

“Ideology is seen to be a routine feature of the social production of news stories which is congruent with political and economic interests, organised and unorganised. The mass media are seen to occupy a significant place as organisers of ideological production.” (Jalbert 1983: 282)

Die Grenze zwischen Objektivität und Subjektivität ist haardünn, und demzufolge ist es wahrscheinlich, dass die Medien oft unter Feuer liegen und in die Schusslinie der Kritik geraten. Das ist aber den Medien inhärent. Laut Verschueren (1985) besteht das Ziel der Informationsbeschaffung nicht nur darin, die allgemeine Qualität der Berichterstattung zu garantieren, sondern in nicht geringem Maße auch darin, das Publikum auf die Doppeldeutigkeit der Objektivität hinzuweisen.

Die Anwendung von Sprache ist unzertrennlich mit der Berichterstattung verbunden. Es ist aber nicht so klar, über welche kommunikativen Mittel die Medien verfügen, um dem

Publikum neue Erkenntnisse und Auffassungen zu bieten, obwohl sie sich einen gemeinsamen ideologischen Rahmen haben. Die Berichterstattung kann auf keinen Fall nur aus linguistischer Sicht analysiert werden. Wegen der Wechselbeziehung zwischen den verschiedenen Faktoren, muss man während der Analyse von Nachrichten und Zeitungsartikeln immer die Art der wiedergegebenen Ereignisse, die Autoren, den Hintergrund der Autoren, usw. berücksichtigen.

4 PROPAGANDA EN POLITIEK TAALGEBRUIK

De begrippen politiek taalgebruik en propaganda moeten in een ruime context geplaatst worden. “Wát gezegd wordt moet bekeken worden doorheen hóe het gezegd wordt.” (Blommaert 2001: 17) Het gaat bij politiek taalgebruik namelijk niet om datgene wat men conventioneel onder het begrip *taal* laat vallen, zoals woorden, zinnen of teksten, maar om het geheel van signalen waarmee mensen betekenissen aan elkaar doorgeven. Dat zijn woorden, zinnen en teksten, maar ook gebaren, tekens, intonatie, de context, de encenering, enzovoort. (Blommaert 2001)

Het is dus fout om politiek taalgebruik en propaganda te reduceren tot louter het conventioneel gebruik van taal. De begrippen hebben immers een bredere betekenis dan dat. Blommaert stelt dat er vaak naar teksten en uitspraken gegrepen wordt “alsof die in en op zichzelf en in een vacuüm bestaan.” (Blommaert 2001: 15) Niets is natuurlijk minder waar. Het belang van een uitspraak of een tekst zit niet alleen in de betekenis van de woorden en de zinnen, maar zeker ook in de wijze waarop ze geproduceerd worden, door wie, wanneer, waar en hoe.

“Individuele uitspraken moeten geplaatst worden tegen de achtergrond van andere uitspraken, van jargons en tradities om over bepaalde themata te kunnen spreken en schrijven. Een vol, correct en genuanceerd beeld van politieke communicatie is enkel mogelijk als men zich niet exclusief op de woorden en zinnen concentreert.” (Blommaert 2001: 17)

Blommaert steunt bij zijn interpretatie van de concepten *politiek taalgebruik* en *propaganda* op de principes van de theorie van ‘linguistic pragmatics’:

“Linguistic pragmatics assumes that cognitive images and conceptual habits are reflected in the behaviour of language users, their forms of communication and their rhetorical habits. All forms of communication are accompanied by more or less hidden meaning systems which determine the interpretation of what is said.” (Blommaert & Verschueren 1998: 3)

Bovendien wijst hij op het belang van de ‘Critical Discourse Analysis’, een taalkundige stroming die vanaf de jaren ’80 de opgang van het onderzoek naar politiek taalgebruik en propaganda mogelijk maakte. Net zoals bij ‘linguistic pragmatics’ is men in deze theorie

“het politieke discours sterk gaan contextualiseren in termen van meer algemene machtsverhoudingen binnen samenlevingen enerzijds, en in termen van modaliteiten waarbinnen politiek taalgebruik voortgebracht wordt anderzijds. (...) Steeds meer komt men tot het besluit dat concreet taalgebruik moet ingekaderd worden in zeer algemene sociale patronen van taalproductie en taalverwerking.” (Blommaert 2001: 13)

Woorden, zinnen en hun conventionele betekenis moeten volgens deze theorie dus geïnterpreteerd worden in een breder kader dat cultureel bepaald wordt. Datgene wat als propaganda of politiek taalgebruik wordt ervaren, kan dus van cultuur tot cultuur verschillen, omdat elke cultuur haar eigen interpretatiekader heeft, wat vaak door historische feiten beïnvloed werd.

Ondanks deze culturele verscheidenheid in de maatschappelijke ervaring van politiek taalgebruik en propaganda, kan men toch een paar interculturele kenmerken ontdekken.

Einecke⁷ somt er een paar op:

- veel emotionaliteit: pathos, veelvuldig gebruik van superlatieven, herhalingen, stijlfiguren, enzovoort;
- gebruik van begrippen die een waardeoordeel impliceren, creëren van een 'wij-versus-zij-gevoel';
- voorliefde voor religieus en militair getint taalgebruik;
- veel abstracta, polysemen en imperatieven;
- geformaliseerde taal: gebruik van slagzinnen, slogans of clichématige uitdrukkingen;
- laag stijlregister;
- schijnlogica;
- opinie wordt als vaststaand feit voorgesteld.

Politiek taalgebruik en propaganda passen dus in een breder kader dat cultureel bepaald wordt. De begrippen mogen niet beschouwd worden als een louter conventioneel gebruik van taal en hebben een specifiek doel: door slinks taalgebruik, verwijzend naar het gemeenschappelijke referentiekader van de maatschappij, zoveel mogelijk steun voor de eigen zaak te krijgen en tegelijkertijd het vijanddenken doen ontstaan en bevorderen.

"Oorlog kan niet alleen maar gevoerd worden met verstand en oprechte gevoelens. De gevoelens moeten worden opgehitst. Er moet enthousiasme zijn voor de eigen zaak en haat tegen de tegenstander." (Chielens e.a. 2002: 17)

---

⁷ Einecke, G., „Merkmale der Propagandasprache“, 26 april 2007, http://www.fachdidaktik-einecke.de/9a_meth-sprachreflexion/redestrategien.htm

5 VERGELIJKENDE ANALYSE

De artikelen die in dit hoofdstuk aan bod zullen komen, vormen geen exhaustief geheel van alle artikelen die in de kranten Pravda en Frankfurter Allgemeine over de gebeurtenissen in Tsjecho-Slowakije zijn verschenen tijdens de periode van 21 tot en met 31 augustus 1968. De artikelen die niet in het onderzoek opgenomen werden – opiniestukken, analyses, lezersbrieven en dergelijke meer – zijn op een subjectieve leest geschoeid. Deze stukken hebben niet als eerste doel om de gebeurtenissen op de meest waarheidsgetrouwe manier weer te geven, maar bieden de auteur in de eerste plaats een kans om zijn of haar mening over het gebeurde te ventileren, vanuit zijn of haar eigen perspectief en wereldbeeld. Dat deze mening niet altijd helemaal strookt met de ‘objectieve’ waarheid is daar inherent aan. Omdat deze artikelen subjectief zijn, is het niet altijd even gemakkelijk uit te maken of de verschillen tussen deze artikelen, geschreven aan beide zijden van het toenmalige IJzeren Gordijn, door ideologische aspecten te verklaren zijn of gewoonweg liggen aan de verschillende meningen van de betreffende auteurs. Om deze reden zijn deze artikelen dus buiten beschouwing gelaten in het onderzoek.

Tegenwoordig gaan we ervan uit dat de pers onafhankelijk en objectief is, zeker hier in West-Europa. Dit gegeven is echter niet zo evident als het lijkt. De Pravda was al sinds haar ontstaan verbonden met het communistische gedachtegoed en was in wezen het blad waarin alle officiële standpunten van de Communistische Partij werden gepubliceerd.

Het was een “Russisch dagblad, van 1917 tot en met 22 augustus 1991 het officiële orgaan van het Centraal Comité van de Communistische Partij van de Sovjet-Unie. (...) De Pravda werd opgericht door Lenin, met als doelstelling de vereniging van de arbeiders tegen de monarchie in Rusland. Het eerste nummer verscheen op 5 mei 1912. Het blad bereikte al spoedig een oplage van ca. 130 000 exemplaren. Als propaganda-instrument speelde de Pravda een kwalijke rol tijdens o.a. de collectivisatie en de stalinistische terreur. Nadat partijleider Gorbatsjov in de tweede helft van de jaren tachtig een beleid van grotere openheid ging voeren, verloor de krant aan populariteit en liep het aantal lezers snel terug. In het proces van glasnost en perestrojka stelde het blad zich uiterst terughoudend op, totdat hoofdredacteur Afanasjev in 1989 vervangen werd door de hervormingsgezinde Frolov. Begin jaren negentig was de oplage van de Pravda ca. zes miljoen exemplaren (begin jaren tachtig 11 à 12 miljoen).” (Grote Winkler Prins Encyclopedie 1991: 19, 105)

In tegenstelling tot de Pravda kan de Frankfurter Allgemeine wel als een onafhankelijke krant beschouwd worden, zoals de Winkler Prins Encyclopedie schrijft:

“De Frankfurter Allgemeine Zeitung für Deutschland, meestal afgekort als Frankfurter Allgemeine of FAZ, is de naoorlogse voortzetting van de op 31 augustus 1943 opgeheven Frankfurter Zeitung, die sinds 1856 tot de beste kranten van Duitsland behoorde. De FAZ begon op 1 november 1949 als een onafhankelijk dagblad in Frankfurt am Main te

verschijnen. Het blad werd spoedig ook internationaal gelezen en gewaardeerd. De oplage bedroeg in 1990 355 000 exemplaren. (...) De FAZ noemt zichzelf liberaal, maar is in de loop van de jaren tachtig wat meer naar rechts opgeschoven.” (Grote Winkler Prins Encyclopedie 1991: 9, 230)

In de krant, die dus eerder liberaalconservatief geïnspireerd is, worden opiniestukken en nieuwsberichten altijd strikt gescheiden gehouden. De FAZ heeft een breed maatschappelijk draagvlak en lag daarom al meer dan eens aan de basis van journalistieke opstootjes, zoals een interview met Günter Grass vlak voor de publicatie van diens boek ‘Beim Häuten der Zwiebel’ of omstreden standpunten betreffende de laatste spellingshervorming van het Duits.

Zoals al in de inleiding gesteld werd, liggen er verschillende onderzoeksvragen aan de basis van de analyse van de artikelen. Er wordt gekeken of er verschillen zijn in de manier waarop de gebeurtenissen in Tsjecho-Slowakije aan beide zijden van het IJzeren Gordijn worden weergegeven en waarin deze verschillen juist liggen. Bij de analyse werd zin per zin gezocht naar bepaalde woorden, woordverbindingen, zinsconstructies en dergelijke meer die een positieve of negatieve connotatie hebben of juist gekenmerkt worden door neutraliteit. Er bestaat immers een wisselwerking tussen de vorm en de inhoud van een tekst. Beide bepalen en beïnvloeden elkaar. De inhoud is natuurlijk doorslaggevend voor de vorm. Zo zal een reclameboodschap er per definitie een andere vorm hebben dan een politieke toespraak, om maar iets te noemen. Langs de andere kant is de vorm ook bepalend voor de boodschap. Vooral het lexicale aspect is hierbij van belang: wanneer er bewust een woord met een bepaalde connotatie verkozen wordt boven een neutraal woord, wil dit natuurlijk iets zeggen over de houding van de auteur ten opzichte van het thema.

5.1 21 AUGUSTUS 1968

5.1.1 Pravda: Заявление ТАСС

In de eerste zin wordt het woord *уполномочен* gebruikt, wat in het Nederlands zoveel als *gevolmachtigd, gemachtigd* betekent. De krant is dus door het Centrale Comité gemachtigd om bepaalde zaken wereldkundig te maken. (*заявить – mededelen, verklaren*) Zoals hierboven al vermeld werd, was dit in de statuten van de krant op die manier vastgelegd. Als officieel orgaan van het Centrale Comité van de Communistische Partij had de Pravda het alleenrecht om verklaringen, decreten en dergelijke meer als eerste te publiceren. Dit impliceert wel dat de krant nauwelijks onafhankelijk genoemd kan worden. Zoals het woord *уполномочен* duidelijk aangeeft, is de relatie tussen het Centrale Comité en de Pravda er een van afhankelijkheid en wel in slechts een richting.

Het “verzoek om spoedeisende hulp aan het broedervolk van Tsjecho-Slowakije” (*просьба об оказании братскому народу неотложной помощи*) wordt ook al in de eerste zin vermeld. Zoals in het eerste hoofdstuk al werd gezegd, is er vanuit Tsjecho-Slowakije nooit een verzoek om hulp gekomen. Er waren wel plannen in die richting, louter om de Sovjets een excuus te geven om Tsjecho-Slowakije binnen te vallen en zo een einde aan alle hervormingen te maken, maar uiteindelijk durfde niemand in Tsjecho-Slowakije zijn nek uit te steken en het hulpverzoek ook echt openbaar te maken. Het is dus een flagrante leugen van de Pravda om te stellen dat de ČSSR zich tot de Sovjet-Unie gericht zou hebben met een verzoek om hen hulp te bieden. Men schrijft erbij dat deze hulp spoedeisend zou zijn (*неотложный – geen uitstel duldend, dringend*), maar dat doet niets af aan het feit dat wat in dit artikel als beweegreden van de Sovjets aangehaald wordt, om Tsjecho-Slowakije binnen te vallen, volledig verkeerd is. Dat deze drogredenen aangehaald wordt om aan het volk te verklaren wat de legers van de Sovjet-Unie in Tsjecho-Slowakije doen, is niet onlogisch. Op deze manier komt de Sovjet-Unie als redder in nood uit de hoek en niet als de onderdrukkende macht die alle hervormingen genadeloos in de kiem smoort.

De reactie van de Sovjet-Unie werd volgens de Pravda “uitgelokt door contrarevolutionairen die de bestaande socialistische structuur en de gevestigde grondwet in Tsjecho-Slowakije bedreigen.” (*вызвано угрозой существующему в Чехословакии социалистическому строю и установленной конституцией государственности со стороны контрреволюционных сил*) *Вызвано угрозой* (uitgelokt door de dreiging) geeft de indruk dat de Sovjet-Unie de orde in Tsjecho-Slowakije liever niet manu militari zou herstellen, maar dat ze niet anders kon omdat het socialistische Tsjecho-Slowakije in zijn

bestaan bedreigd werd, omdat de contrarevolutionairen “onder een hoedje spelen met aan het socialisme vijandige krachten uit het buitenland.” (со стороны контрреволюционных сил, вступивших в сговор с враждебными социализму внешними силами) Hierbij moet worden opgemerkt dat *враждебный* een heel sterke gevoelswaarde heeft: *vijandig, zelfs in het bestaan bedreigend*.

Volgens de berichtgeving van de Pravda hebben de leiders van de landen van de Sovjet-Unie “meer dan eens” (неоднократно) van gedachten over de situatie in Tsjecho-Slowakije gewisseld, en zijn ze “eendachtig” (едины) over het feit dat de “socialistische verworvenheden” (социалистические завоевания) verdedigd moeten worden, dat dat zelfs de “plicht” (долг) van alle socialistische landen is. Het feit dat de situatie in Tsjecho-Slowakije “verder op de spits gedreven wordt, schaadt de belangen van de Sovjet-Unie en van de andere socialistische landen.” (дальнейшее обострение обстановки затрагивает жизненные интересы СССР и других социалистических стран)

Pas vanaf de achtste zin komt het belangrijkste deel van het artikel aan bod, namelijk de inval van de legers van Bulgarije, Hongarije, de DDR, Polen en de Sovjet-Unie in Tsjecho-Slowakije. De “onverbrekelijke vriendschaps- en samenwerkingbanden” (исходя из принципов нерасторжимой дружбы и сотрудничества) wordt als basis genomen voor de beslissing om “noodzakelijke hulp” (необходимая помощь) aan het Tsjecho-Slowaakse volk te bieden. De Pravda schrijft dat dit in overeenstemming is met de onderlinge verdragen, en dat de inval – of hulp, al naargelang het perspectief – de rechten van de betreffende staten niet schendt. Door te verwijzen naar de verdragen die gesloten zijn tussen de leden van de Sovjet-Unie, geeft het artikel de indruk alsof de Sovjets eigenlijk niet in Tsjecho-Slowakije wilden binnenvallen, maar niet anders konden, omdat de verdragen immers gerespecteerd moesten worden.

Wanneer de eigenlijke inval ter sprake komt, wordt gezegd dat de troepen op 21 augustus het territorium van Tsjecho-Slowakije zijn “binnengetreden.” (вступили на территорию Чехословакии) Door het werkwoord dat hier is gebruikt, heeft de lezer meteen de associatie met een rustige, kalme handeling. Het roept ook meteen de associatie met een positieve handeling op: de Sovjets zijn niet naar Tsjecho-Slowakije gekomen als vijanden, maar als vrienden.

De troepen zullen “onverwijd” (незамедлительно) uit Tsjecho-Slowakije teruggetrokken worden, wanneer de dreiging weggenomen is en hun aanwezigheid niet meer als een noodzakelijkheid wordt beschouwd. Er wordt geen maximale duur van de bezetting vermeld, ook wordt niet gespecificeerd wanneer de dreiging officieel weggenomen is of

onder welke voorwaarden de aanwezigheid van de troepen niet meer absoluut noodzakelijk is. Dit zorgt ervoor dat de bezetting eindeloos gerekt kan worden. Toch heeft niemand iets te vrezen volgens de krant, want het is niet de bedoeling dat de maatregelen de belangen van ook maar iemand schaadt. Meer nog, “ze dienen de doelen van de wereld en zijn ingegeven door de zorg om de versterking ervan.” (Они служат цели мира и продиктованы заботой о его укреплении)

Als slot van het artikel schrijft men dat de socialistische landen “hard en daadkrachtig” (твердо и решительно) zullen optreden tegen elke bedreiging, stellende dat “het nooit en aan ook maar iemand toegestaan zal worden om een schakel uit het bondgenootschap van socialistische landen te rukken” (Никому и никогда не будет позволено вырвать ни одного звена из содружества социалистических государств), wat de uiteindelijke reden achter de militaire actie was.

5.1.2 *Frankfurter Allgemeine: Moskau will Prag mit der "deutschen Gefahr" schrecken*

De berichtgeving van de Pravda en Izvestija speelt een belangrijke rol in de artikelen van de West-Duitse Frankfurter Allgemeine. Zoals we in de analyse van de berichtgeving van de Praagse Lente zullen merken, spelen buitenlandse reacties bij de West-Duitse krant een veel grotere rol dan bij de Pravda. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat, hoewel er dus meer aandacht wordt besteed aan andere stemmen, de Frankfurter Allgemeine ook geen reacties weergeeft die de eigen kritische houding ten opzichte van de inval niet weerspiegelen.

Er wordt verwezen naar het hoofdartikel in de Pravda, waaruit geciteerd wordt dat de sovjetlanden "nooit zullen toestaan dat er een wig tussen hen gedreven wordt." (daß sie niemals erlauben werden, einen Keil zwischen sie zu treiben) Dit gaat over de passage uit het artikel van de Pravda, waarin dit ook letterlijk zo wordt gezegd: "het zal nooit en aan ook maar iemand toegestaan worden om een schakel uit het bondgenootschap van socialistische landen te rukken." Verder worden ook andere punten aangehaald: Moskou wil koste wat het kost een "blijvende invloed op de maatschappelijke ontwikkelingen in Tsjecho-Slowakije houden" (Moskau hat keinen Zweifel darüber gelassen, daß es auch weiterhin bei der gesellschaftlichen Entwicklung in der Tschechoslowakei mitsprechen will), de Sovjets vinden het "hun plicht om pogingen tot het uit elkaar drijven van de socialistische landen in de kiem te smoren" (sie halten es für ihre Pflicht, derartige Pläne im Keime zu ersticken) en willen de "onaantastbare,, rol van de Communistische Partij "als leidende kracht in de maatschappij versterken." (das Moskauer Blatt [Pravda – KB] besteht auf die Unantastbarkeit, ja sogar Verstärkung der Rolle der Kommunistischen Partei als führende Kraft)

Hoewel er in wezen niets veranderd wordt aan de berichtgeving van de Pravda die hier geciteerd wordt, krijgen deze woorden toch een heel andere lading, enkel en alleen door het feit dat ze in een andere krant en in een ander ideologisch systeem gebruikt worden. Natuurlijk wordt het een en ander uit zijn context gerukt, maar de lezer krijgt toch een zeker gevoel van scepticisme bij het lezen van deze pogingen om de inval te rechtvaardigen.

Verder in het artikel heeft men het nog over het feit dat de Sovjets de Tsjecho-Slowaakse delegatie "murw" (mürbe) probeerde te maken door te dreigen met het "aftandse schrikbeeld van het Duitse gevaar." (das abgeklapperte Schreckgespenst der deutschen Gefahr) *Mürbe* is een erg sterk woord dat duidelijk het soort relatie definieert dat volgens

de West-Duitse krant tussen de Sovjets en de Tsjecho-Slowaken heerst, zijnde een waarbij de Sovjets overduidelijk dominant zijn. *Abgeklappert* wordt voornamelijk in een informele context gebruikt en betekent in het Nederlands zoveel als *afgezaagd*, *alledaags*, *banaal*. Hiermee wordt er verwezen naar de Russische angst voor een eventueel Duits revanchisme en doet die af als volledig overbodig en misschien zelfs paranoïde. Feit is dat deze angst in de Sovjet-Unie en de andere staten van het voormalige Oostblok wel degelijk bestond en zelfs zeer groot was.

5.2 22 AUGUSTUS 1968

5.2.1 *Pravda: Сообщение ТАСС*

In dit artikel wordt eerst een kleine samenvatting van de situatie in Tsjecho-Slowakije gegeven. Het “spoedeisende” verzoek om hulp, dat officieel nooit door de Tsjecho-Slowaken werd geuit, wordt weer vermeld, plus het feit dat de Sovjet-Unie en de andere socialistische landen het verzoek hebben “ingewilligd..”. Hiervoor wordt het werkwoord *удовлетворить* gebruikt, wat in het Nederlands eerder iets betekent als *tevredenstellen*, *bevredigen*, *vervullen*. Door het gebruik van dit werkwoord lijkt het dus alsof de Sovjet-Unie pas na lang en rijp beraad overstag is gegaan en dat alleen maar om de politici in Tsjecho-Slowakije tevreden te stellen. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat dit voor de Russen bijna een clichématige manier van uitdrukken is. Er lag voor hen dus zeker geen bepaalde achterliggende betekenis achter, in tegenstelling tot de perceptie die niet-Russischtaligen van deze passage kunnen krijgen.

Verder in het artikel wordt geschreven dat de troepen “zonder ook maar enige belemmering konden oprukken.” (продвижение войск братских стран проходило беспрепятственно) Vele burgers zouden hun “waardering en erkentelijkheid” (признательность) laten blijken tegenover de troepen. Daartegenover staat dat er “antisocialistische elementen” (антисоциалистические элементы) vijandige “uitvallen” (вылазки) tegen de legers en provocerende straatprotesten organiseren, “kwaadwillige geruchten” (злостные слухи) verspreiden en overal illegale pamfletten ophangen. Uit deze passage, waarin erg krachtig taalgebruik gehanteerd wordt, blijkt duidelijk dat er in Tsjecho-Slowakije wel degelijk een vorm van verzet tegen de bezetting was, hoewel er eerder in het artikel geschreven werd dat de bevolking over het algemeen genomen erg rustig bleef onder de gegeven omstandigheden. (Население проявляет спокойствие) De krant blaast dus eigenlijk warm en koud tegelijkertijd. Er was inderdaad Tsjecho-Slowaaks verzet tegen de aanwezigheid van de troepen, maar of het werkelijk zo georganiseerd was als de Pravda hier doet uitschijnen is nog maar de vraag. In ieder geval probeerden deze antisocialistische elementen volgens de Pravda wantrouwen ten opzichte van de troepen en hun missie te zaaien onder de bevolking, terwijl deze troepen niets anders dan hun “internationale plicht” nakwamen, namelijk het verdedigen van de socialistische verworvenheden in Tsjecho-Slowakije. De sovjetkrant gaat er zelfs zo ver in te zeggen dat deze “subversieve activiteiten” (подрывная деятельность) in wezen gericht zijn tegen het socialisme als basis in Tsjecho-Slowakije, tegen de Communistische Partij van dat land én tegen de band die er bestaat tussen de Sovjet-Unie en de andere socialistische landen.

Toch blijven de progressieven, een term waarmee vanuit sovjetstandpunt de communistische partij en haar aanhangers aangeduid werden, vast overtuigd van de te volgen koers. Ze zullen iedereen wie de “vrijheid, onafhankelijkheid en soevereiniteit van Tsjecho-Slowakije na aan het hart ligt” (кому дорого дело свободы, независимость и суверенитета социалистической Чехословакии) ondersteunen. Met andere woorden, burgers die het niet eens waren met de militaire bezetting van hun land, zouden niets geven om de onafhankelijkheid en soevereiniteit ervan. Onnodig te zeggen dat ze dat wel deden, maar dat hun beeld van hoe een soevereine Tsjecho-Slowakije eruit hoorde te zien niet strookte met het beeld wat de sovjetregering daarvan had.

Het valt op dat woorden met een negatieve gevoelswaarde gebruikt worden in verband met protestacties van mensen die zich verzetten tegen de aanwezigheid van de troepen in hun land, terwijl de beweegredenen en de handelingen van de Sovjet-Unie en haar legers vrijwel altijd beschreven worden met positief georiënteerde bewoordingen. Zo krijgt men het beeld dat alles wat de Sovjet-Unie doet niet anders dan positief kan zijn voor Tsjecho-Slowakije en dat de activiteiten van het verzet het land in de verdoemenis zouden storten als de troepen van de Sovjet-Unie er niet waren om orde op zaken te stellen in het land. Dit beeld wordt versterkt door de andere artikelen over de invasie in Tsjecho-Slowakije. Titels als “верность братскому долгу” (trouw aan de broederlijke plicht), „наше общее дело” (onze gemeenschappelijke zaak) en „солидарность” (solidariteit) laten weinig aan de verbeelding over en wijzen op het belang voor de sovjetstaten om een blok te vormen.

5.2.2 *Frankfurter Allgemeine: Die sowjetische Okkupation der Tschechoslowakei*

Uit de titel en ondertitel kan men eigenlijk al verschillende standpunten van de West-Duitse krant ten opzichte van de inval afleiden. Hoewel in de Sovjet-Unie hardnekkig wordt geschreven over het verlenen van “broederlijke hulp”, gebruikt men in West-Duitsland zonder schroom het substantief *Okkupation*. Dit woord wordt in Duden verklaard door “een (militaire) bezetting van een vreemd soeverein grondgebied.”⁸ Hoewel dit woord an sich geen specifiek waardeoordeel overbrengt, is het gebruik ervan symbolisch wel belangrijk, te meer omdat het woord *bezetting* in de Russische kranten angstvallig wordt vermeden.

In de ondertitel wordt gezegd dat er “geen militair verzet” (kein militärischer Widerstand) is tegen de inval. Het feit dat het adjectief *militärisch* wordt toegevoegd, beperkt het gegeven *verzet* en suggereert dus dat er wél andere vormen van verzet waren. Zoals in het eerste hoofdstuk al werd vermeld, was dit inderdaad zo. De Tsjecho-Slowaken waren wat dat betreft erg creatief, door onder meer telefoonboeken uit openbare telefooncellen te verwijderen, richtingborden om te draaien en alle straatnamen en huisnummers uit het straatbeeld te verwijderen. Het feit dat het Tsjecho-Slowaakse leger geen weerstand bood, maar de bevolking des te meer, wordt ook in het artikel aangehaald. Het is dus duidelijk dat de Frankfurter Allgemeine al vanaf het begin een heel andere toon aanslaat dan de Pravda, die verschillende keren herhaalde dat de situatie in het land normaal was en de bevolking rustig bleef. Slechts wie tussen de lijnen las, kon uit de Russische berichtgeving opmaken dat dit eigenlijk niet zo was.

Verder in het artikel hebben de troepen met de inval het “democratiseringsproces voorlopig een halt toegeroepen.” (dem Prozeß der Demokratisierung in der Tschechoslowakei (...) vorläufig ein Ende bereitet) Het feit dat in de West-Duitse krant wordt gesproken over een democratiseringsproces, terwijl de Pravda het voornamelijk heeft over antiprogressieve krachten die vijandig zijn aan het socialisme, is tekenend voor het contrast.

Men schrijft dat aan de Sovjets niet ontlokt kon worden of de inval een terugkeer naar de situatie onder Novotný zou betekenen, omdat ze nogal spaarzaam waren met hun commentaar. Er wordt wel uitdrukkelijk vermeld dat Moskou “sich ausdrücklich auf ein angebliches Hilfe-Ersuchen aus Prag berief.” (zich uitdrukkelijk beriep op een zogenaamd verzoek om hulp) Het adjectief *angeblich* heeft een sleutelpositie in deze zin, daar het een

---

⁸ Okkupation, die; -, -en [lat. occupatio]: 1. [militärische] Besetzung fremden Hoheitsgebiets. 2. (Rechtsspr. veraltend) [widerrechtliche] Aneignung. (Duden 2003)

hoge mate van ongeloof en terughoudendheid in zich heeft. Hoewel Moskou schermt met dit verzoek als rechtvaardiging van de inval, neemt de Frankfurter Allgemeine door het gebruik van dit woord duidelijk een positie in die lijnrecht tegenover die van de Sovjets staat.

Deze profilering ten opzichte van Moskou wordt ook duidelijk in andere artikelen over de inval in Tsjecho-Slowakije. In de Pravda komen enkel partijen aan bod die positief tegenover het “verlenen van broederlijke hulp” staan, terwijl in de Frankfurter Allgemeine de kritische noot nooit ver weg is. Meer nog, men laat de Europese communistische partijen aan bod, die erg sceptisch staan ten opzichte van de inval, getuige artikelen als “Frankreichs KP eindeutig gegen Moskau” (Communistische Partij van Frankrijk duidelijk tegen Moskou), “Wien: Flucht nach vorn” (Wenen: vlucht naar voren) en “Italienische KP: Intervention ungerechtfertigt.” (Italiaanse Communistische Partij: interventie ongerechtvaardigd) Door het feit dat dit de standpunten zijn van communistische partijen, die zich normaal gezien aan de zijde van Moskou zouden moeten scharen, geven deze artikelen de standpunten van de Frankfurter Allgemeine nog meer gewicht.

Ook de Angelsaksische landen komen uitgebreid aan bod met hun afkeuring van de sovjetinvasie in Tsjecho-Slowakije. Artikelen met titels als “Johnson fordert Abzug der Truppen” (Johnson eist terugtrekking van troepen) en “London: Flagrante Verletzung der UN-Charta” (Londen: flagrante schending van het VN-charter) zijn niet mis te verstaan.

Hoewel de het feit dat de DDR actief deelneemt aan de militaire actie niet expliciet in het artikel wordt vermeld, is de positie van Oost-Duitsland ten opzichte van de gebeurtenissen in Tsjecho-Slowakije in verband met de berichtgeving van de Frankfurter Allgemeine wel belangrijk. De DDR nam immers een bijzondere positie in het conflict in, doordat ze direct betrokken partij was, tot de invloedssfeer van de Sovjet-Unie behoorde en tegelijkertijd door hun gemeenschappelijke historische band, een bijzondere relatie met de BRD onderhield. Ulbricht ondersteunde de inval in Tsjecho-Slowakije ten volle, uit angst dat de kritiek op het communisme naar andere landen zou overwaaien en zo de Sovjet-Unie zou verzwakken. Of de Frankfurter Allgemeine zich daardoor liet beïnvloeden en zich daarom tot een zeker bevooroordeeld taalgebruik wendde, laat zich moeilijk vaststellen.

5.3 23 AUGUSTUS 1968

5.3.1 *Pravda: Сообщения ТАСС*

In dit artikel wordt eerst en vooral beklemtoond dat de situatie “onder controle” is. Alle instanties werken “zoals gewoonlijk” en de bevolking is “zich bewust van haar burgerlijke verantwoordelijkheid” en erg rustig. (обстановка продолжает оставаться нормальной – предприятия и государственные учреждения работают как обычно – население ЧССР соблюдает спокойствие с сознанием своей гражданской ответственности) Na een paar zinnen echter komt het gegeven dat het er toch niet zo rustig en normaal aan toe gaat in Tsjecho-Slowakije als de sovjetregering wil doen uitschijnen aan de oppervlakte drijven, wanneer de antisocialistische krachten die het land willen ontwrichten door het “normale leven te verstoren en de situatie op de spits te drijven” (антисоциалистические силы пытаются нарушить нормальную жизнь в стране и создать осложнения, рассчитывая на разжигание националистических сил) weer ter sprake komen. Ze zouden het dan vooral gemunt hebben op de troepen die alleen maar de “patriottische zaak van het socialisme in Tsjecho-Slowakije” verdedigen. Met andere woorden, iedereen die de troepen tegenwerkt, is niet patriottisch en staat niet positief tegenover het eigen land. Dat dit echter geen Koude Oorlogsdenken pur sang is, maar van alle tijden is wanneer er zich een crisissituatie voordoet, bewees de Amerikaanse president George W. Bush enkele jaren geleden met de zogenaamde USA PATRIOT Act⁹. Deze benaming was niet voor niets gekozen. Ze impliceerde immers dat al diegenen, die de beknutting van een stuk van hun privacy niet zomaar aannamen, niet patriottisch zouden zijn.

Om het land volledig te ontwrichten, grijpen deze contrarevolutionaire krachten volgens de berichtgeving van de Pravda naar zware misdrijven, door onder andere sovjettroepen te overvallen, het transportnetwerk te ontregelen en zelfs de bevoorrading van de bevolking in gevaar te brengen. Ze blijven dus proberen om “rondom de gebeurtenissen in het land een geladen sfeer en politieke hysterie te ontketenen.” (продолжают создавать вокруг Чехословацких событий обстановку напряженности и политической истерии) Meer nog, ze worden “letterlijk gek.” (они буквально беснуются) Om hun doelen te bereiken, gebruiken ze “illegale radio-uitzendingen” (подпольные радиопередачи) – waarbij het adjectief *подпольный* de notie van *ondergronds*, *verzets-* heeft – en hangen ze overal in de stad pamfletten op. Voor deze handeling gebruikt men het werkwoord *расклеить*, wat

---

⁹ The Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act, in 2001 door Bush als wetsvoorstel ingediend en door het Congres met een meerderheid aangenomen. Werd in 2006 hernieuwd in de USA PATRIOT Improvement and Reauthorization Act. (28 februari 2007, <http://www.whitehouse.gov/infocus/patriotact/>)

iets als *overal, her en der opplakken, volplakken* betekent. Hierdoor wordt duidelijk dat het waarschijnlijk niet gaat om een paar affiches en dat het verzet dus een redelijk maatschappelijk draagvlak had. Hoewel de krant de eerste dagen na de inval volhield dat alles onder controle was, wordt de lezer nu een groter gevoel van ongerustheid gewaar. Toch schrijft de krant na deze passage nog dat de situatie over het algemeen genomen rustig bleef. Onnodig te zeggen dat dit in schril contrast staat met wat daarboven vermeld werd, namelijk dat de zogenaamde contrarevolutionaire krachten “blijven doorgaan”, waarvoor men het werkwoord *продолжать* gebruikt. Dit impliceert dat het hen gelukt is om de situatie te ontwrichten en ze daar nu mee doorgaan. Bij werkwoorden als *пытаться* (proberen, trachten) of *стремиться* (ernaar streven), die in eerdere artikelen gebruikt werden, is deze notie van ‘resultaat’ niet aanwezig. Alleen al door het gebruik van het werkwoord kan men dus de conclusie trekken dat de situatie in Tsjecho-Slowakije helemaal niet zo rooskleurig is als men wil doen uitschijnen.

In een volgende passage wordt de bespreking van de situatie in Tsjecho-Slowakije in de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties aangehaald. De Pravda minimaliseert dit met een verklaring van een groep van leden van het Centrale Comité, de regering en het parlement van Tsjecho-Slowakije: “Tsjecho-Slowakije zal niet naar de bespreking in de VN gaan, daar kwesties rond de onderlinge verhoudingen van Tsjecho-Slowakije met de andere socialistische landen in het kader van het socialistische bondgenootschap door henzelf geregeld worden.” (Чехословакия не пойдет на его обсуждение в ООН, так как вопросы взаимоотношений Чехословакии с другими социалистическими странами решаются ими самими в рамках социалистического содружества) Hoewel deze verklaring dus door de Tsjecho-Slowaken zelf werd verspreid, is de boodschap niet mis te verstaan: de VN hebben zich niet te bemoeien. Er wordt vooral de nadruk gelegd op *взаимоотношения* en *решаются ими самими в рамках социалистического содружества*, wat erop wijst dat de Sovjet-Unie zichzelf als een soort vrij blok binnen de VN ziet, hoewel ze al vanaf 1945 lid was van de internationale organisatie. Als binnen dat blok problemen opduiken, zal de Sovjet-Unie dit zelf aanpakken en geen andere leden van de VN toelaten om zich te bemoeien in interne zaken.

Tot slot wordt de situatie van de troepen omschreven. Zij zouden zich “met eer en waardigheid” (с честью и достоинством) van hun taak kwijten, waarbij ze “vriendschappelijke gesprekken met de burgers voeren.” (они ведут дружеские беседы с населением) Er bestond ongetwijfeld steun voor de militaire actie van de Sovjets in bepaalde kringen van de Tsjecho-Slowaakse maatschappij, die hier waarschijnlijk wordt aangehaald om toch maar met een positieve noot af te kunnen sluiten, want wie het

artikel goed las, merkte dat de situatie lang niet zo normaal was als de officiële instanties van de Sovjet-Unie wilden laten blijken.

5.3.2 *Frankfurter Allgemeine: Moskau sucht sich zu rechtfertigen*

De Frankfurter Allgemeine verwijst op 23 augustus weer naar artikelen uit de Pravda, stellende dat “in Moskou deze donderdag alles in het teken stond van de rechtvaardiging van de militaire actie tegen Tsjecho-Slowakije.” (Moskau hat am Donnerstag ganz im Zeichen der Rechtfertigung seiner militärischen Aktion gegen die Tschechoslowakei gestanden) De constructie *im Zeichen stehen* in combinatie met het bijwoord *ganz* laten een grote bedrijvigheid vermoeden om deze rechtvaardiging publiek te maken. Deze plotse rechtvaardiging, gepubliceerd in een “monsterdocument” (Mammutdokument) dat twee volle bladzijden beslaat in de Pravda, werd waarschijnlijk teweeggebracht door de grote politieke druk die de internationale gemeenschap op de Sovjets uitoefende. Moskou kon zich immers niet eeuwig in stilzwijgen blijven hullen, zeker niet wanneer zelfs verschillende Europese communistische partijen zich op zijn minst sceptisch over de militaire actie hadden uitgelaten.

De West-Duitse krant is uiterst kritisch over het artikel in de Pravda. Dit is onder andere te merken aan de titel: het werkwoord *suchen* zorgt hier tegelijkertijd voor meerdere associaties: in alle mogelijke richtingen, op alle mogelijke manieren een voor de internationale gemeenschap acceptabele verklaring proberen te vinden, maar tevens het feit dat men veel moeite wil doen voor iets. Verder schrijft men dat de sfeer die in Tsjecho-Slowakije “ontstaan zou zijn” (entstanden sein soll) als volledig inacceptabel voor alle socialistische landen werd “gekwalificeerd” (hingestellt). Deze werkwoordelijke constructies hebben een hoge graad van voorwaardelijkheid en door het gebruik ervan wordt gesuggereerd dat de situatie niet helemaal zo is als de Sovjets in hun poging tot rechtvaardiging uiteenzetten.

Dit scepticisme uit zich ook in de manier waarop de Frankfurter Allgemeine de berichtgeving van de Pravda in verband met de leidende figuren van de Praagse Lente weergeeft. Er wordt uit de Pravda geciteerd, waarin door de Sovjets onder meer gesteld wordt dat “een minderheid van de leden van het partijpresidium onder leiding van Dubček vaak openlijk rechtsopportunistische standpunten verdedigde.” (die Minderheit der Präsidiumsmitglieder, mit Dubček an der Spitze, offen rechtsopportunistische Standpunkte vertraten) De FAZ lijkt ook te twijfelen aan de motieven voor de plotse verantwoording van de Sovjet-Unie, stellende dat het document “twijfelloos al lang op voorhand zorgvuldig was voorbereid.” (das zweifellos von langer Hand sorgfältig vorbereitete Dokument)

Dat de West-Duitse krant het hier niet helemaal mee eens is, blijkt uit de constructies die verder in het artikel gebruikt worden om de berichtgeving van de Pravda te beschrijven. Men schrijft onder meer dat Dubček tot de rechtse revisionistische elementen in de tot nu toe aan de macht zijnde partijtop “gerekend wordt” (gezählt wird), waarvan door de Pravda “beweerd wordt” (von denen die Prawda behauptet) dat ze de rectificatie van de verdragen van Presburg en Čierna “verhinderd zouden hebben” (sie hätten die Abmachung verhindert) en ze “hadden” alleen maar “tijd willen winnen.” (sie hätten nur Zeit gewinnen wollen) Door het gebruik van de Konjunktiv II, een werkwoordsvorm die in het Duits vaak irrealiteit uitdrukt, wordt het waarheidsgehalte van de uitingen van de Pravda op de helling gezet.

In dit artikel wordt de Pravda opvallend vaak geciteerd. In combinatie met het veelvuldige gebruik van de Konjunktiv II en werkwoordsvormen die (in bepaalde betekenissen) een hoge mate van voorwaardelijkheid en gereserveerdheid met zich meedragen, zoals onder meer *behaupten, sollen, es heißt, dass, wirken wie*, geeft de West-Duitse krant de algemene indruk de berichtgeving van de Pravda en de motieven van de Sovjet-Unie niet al te hoog aan te slaan.

5.4 24 AUGUSTUS 1968

5.4.1 *Pravda: Сообщение ТАСС*

Op 23 augustus kwam president Svoboda aan in Moskou om er deel te nemen aan de gesprekken tussen de communistische leiders van de Sovjet-Unie en de progressieven van Tsjecho-Slowakije. Volgens de berichtgeving van de Pravda werd Svoboda er “hartelijk” (*радушно*) ontvangen. Zoals in hoofdstuk een al werd gezegd, waren de Sovjets opgetogen door de komst van de Tsjecho-Slowaakse president, die tenslotte een oude oorlogsheld was en aldus over een groot moreel gezag beschikte. Dit wordt in het artikel expliciet vermeld: “ Het sovjetvolk kent Svoboda goed als een uitmuntend militair en staatsman die een grote bijdrage heeft geleverd aan de gezamenlijke strijd tegen de algemene vijand, namelijk het Duitse fascisme.” (Советский народ хорошо знает Свободу как выдающегося государственного и военного деятеля, внесшего большой вклад в совместную борьбу против общего врага – германского фашизма) Zijn komst naar Moskou was dus symbolisch van groot belang, daar een groot deel van de Tsjecho-Slowaakse bevolking erg negatief stond ten opzichte van de bezettingstroepen. Getuige daarvan was de verwijdering van praktisch alle bewegwijzering, huisnummers, telefoonboeken uit openbare telefooncellen en dergelijke meer; acties die de troepen erg demoraliseerden.

Dat het bezoek van Svoboda niet louter ter ondersteuning van de invasie was en dus zeer zeker niet van een leien dakje zou lopen, mochten de Sovjets al vanaf het eerste begin van de gesprekken ondervinden. De Tsjecho-Slowaakse president weigerde om de onderhandelingen te beginnen als de in gevangenschap verkerende progressieve politici zoals onder andere Dubček niet aanwezig waren. Breznev weigerde eerst halsstarrig, maar ging toen toch overstag en liet de politici in kwestie overkomen.

Hoewel het gebruik van *радушно* de situatie niet overdreven weergeeft, geeft het wel de indruk dat Svoboda als de reddende engel werd gezien.

In de rest van het artikel gaat de krant op haar eerdere elan door. De situatie in Tsjecho-Slowakije bleef volgens de Pravda “doorgaans erg rustig” (*обстановка в стране продолжает оставаться в целом нормальной*) en de “rechtsrevisionistische” (*праворевизионистские элементы*) krachten probeerden het land te ontwrichten. Er is sprake van een “geheime bijeenkomst” (*тайное собрание*) – waarbij opgemerkt moet worden dat *собрание* een erg pejoratieve betekenis heeft – die door de rechtse krachten een “speciale bijeenkomst van de Communistische Partij” (*чрезвычайный съезд КПЧ*) werd genoemd. Het is overduidelijk dat hiermee het Buitengewone Partijcongres wordt

bedoeld, dat door het Praagse Partijcomité vervroegd was naar 22 augustus. Er wordt geen spaander heel gelaten van het Buitengewone Partijcongres: het “zogenaamde congres” (так называемый съезд) “schond elementaire statuten van de Communistische Partij” (съезд был организован в нарушение элементарных норм устава КПЧ), het werd volledig buiten medeweten van de Communistische Partij georganiseerd, er waren geen vertegenwoordigers van het leger en de arbeidersklasse aanwezig en bovendien had niemand de volmacht van de deelnemers nagetrokken. Er werd een “eerder in elkaar geflanste” (было принято заранее состряпанное решение) beslissing genomen die ertoe zou leiden dat “Tsjecho-Slowakije uit het bondgenootschap van socialistische landen losgerukt zou worden en de vijandelijke sfeer ten opzichte van de socialistische landen en hun troepen alleen nog maar opgehitst zou worden.” (направленное на отрыв Чехословакии от социалистического содружества и на разжигание вражды к братским странам и их вооруженными силам) Om het volgens de Pravda subversieve karakter van het congres nog eens goed in de verf te zetten, worden de gebeurtenissen van die afgelopen dagen afgeschilderd als “het onthullen van een lang voorbereide samenzwering tegen het socialistische Tsjecho-Slowakije.” (обнажается сущность давно готовившегося заговора против социалистической Чехословакии)

Voorts is er ook nog sprake van imperialistische krachten die onder andere uit zijn op de uittreding van Tsjecho-Slowakije uit het Pact van Warschau, illegale radiozenders die de plannen van deze krachten uitzenden en propaganda voor de contrarevolutionairen verspreiden en de dreiging die deze factoren voor Tsjecho-Slowakije vormen. Ze zouden de situatie op de spits willen drijven, de economie willen ontwrichten en incidenten willen uitlokken.

Er wordt dus een heel negatieve sfeer gecreëerd in het centrale deel van het artikel. Eens te meer spreekt de krant zichzelf tegen, door enerzijds te stellen dat de situatie rustig blijft en anderzijds te schrijven dat er allerhande krachten aan het werk zijn die niets liever dan de ondergang van het socialistische systeem in Tsjecho-Slowakije zouden zien.

Aan het einde van het artikel wordt de hulp vermeld, die aan het Tsjecho-Slowaakse volk wordt geboden, om van de socialistische veroveringen in hun land te verdedigen. Om met een positieve noot te eindigen, misschien om de lezer eraan te herinneren waarom de legers van de Sovjet-Unie in Tsjecho-Slowakije zijn of misschien ook wel om hun acties wat te rechtvaardigen: er zijn zóveel antisocialistische krachten in het land dat het niet meer dan hun plicht is om de Tsjecho-Slowaakse burgers daartegen te beschermen.

5.4.2 *Frankfurter Allgemeine: Tschechen und Slowaken folgen dem Aufruf zum Generalstreik*

Dit artikel verwijst naar een bericht van 23 augustus, waarin geschreven wordt dat de Tsjecho-Slowaakse partijleiding dreigt een algemene staking voor onbepaalde duur af te kondigen, wanneer de gearresteerde partijtopy niet binnen 24 uur worden vrijgelaten en de troepen van het Pact van Warschau het land niet binnen dezelfde tijdsspanne verlaten. (Der Prager Parteikongreß droht mit einem Generalstreik)

Op 24 augustus is het duidelijk dat de twee voorwaarden om de staking af te wenden niet vervuld zijn, integendeel. Door de aanwezigheid van de troepen blijft de soevereiniteit van Tsjecho-Slowakije geschonden (sie mißachten weiterhin die Souveränität der Tschechoslowakei) en proberen de Sovjets nog altijd tevergeefs een “regering van verraders” (die Bildung einer Quisling¹⁰-Regierung) samen te stellen.

De Frankfurter Allgemeine gaat verder met een beschrijving van de gebeurtenissen in Tsjecho-Slowakije tijdens de laatste dagen en uren. Er wordt gewag gemaakt van nachtelijke schietpartijen, maar volgens de krant waren het “weer uitsluitend de bezettingstroepen van de Sovjet-Unie die naar de wapens gegrepen hadden.” (Wieder waren es ausschließlich sowjetische Okkupationstruppen, die zu den Waffen gegriffen hatten) Het gebruik van bijwoorden als *wieder* en *ausschließlich* schetst al een duidelijk beeld van de gebeurtenissen volgens de West-Duitse krant. Voorts wordt het werkwoord *haben* in de indicatiefvorm gezet, wat het gevoel van objectiviteit verhoogt. Dit staat in contrast met de Konjunktiv II-vormen die we in eerdere artikelen tegenkwamen, wanneer de krant de versie van de Pravda bespreekt en door het gebruik van deze vorm de realiteitswaarde van de berichtgeving in de Pravda op de helling wil zetten.

Om het feit dat het initiatief echt van de Sovjets uitging te bewijzen, gaat de krant nog een stapje verder door te stellen dat “door alle ooggetuigen bevestigd wordt, dat geen enkele Tsjecho-Slowaakse staatsburger geschoten heeft of ook maar een vuurwapen in zijn hand heeft gehad.” (Kein einziger tschechoslowakischer Staatsbürger, wird einstimmig von allen Augenzeigen berichtet, hat geschossen oder auch nur eine Schußwaffe in der Hand gehabt) Door de vermelding van de ooggetuigen wint het bericht nog meer aan geloofwaardigheid. De lezer krijgt de indruk dat het hele verhaal niet anders dan waar kan zijn, als alle ooggetuigen bevestigen wat de krant net schreef.

---

¹⁰ quisling, de (m.), -s: 1. iemand in een leidende politieke functie die in oorlogstijd met de vijand (met de bezetter) heult, hem zijn land uitlevert. 1.a (ook) collaborateur. Genoemd naar de Noorse verrader Vidkun Quisling, leider van het fascistische Nasjonal Samling, die in de Tweede Wereldoorlog met de Duitsers samenwerkte. Heeft een erg negatieve connotatie. (Van Dale 2005)

In het artikel wordt in verband met de Sovjet-Unie, haar plannen en haar troepen een zeer negatief taalgebruik met een pejoratieve beeldvorming aangewend, met onder andere de beschrijving van de Sovjet-Unie als een imperialistische en fascistische agressor, het feit dat de troepen inzien dat alles niet volgens de plannen van de officieren in Moskou verloopt, de oproep van de bezettingsmachten om rustig te blijven die in Tsjecho-Slowakije als “ongehoord” (ungeheuerlich) wordt beschouwd. Verdere voorbeelden zijn woorden en constructies als “het sprookje van de ‘contrarevolutie’” (das Märchen der ‘Konterrevolution’), “het toppunt van huichelarij en politieke schande.” (ein Gipfel der Heuchelei und der politischen Blamage)

Verder in het artikel wordt de verantwoording van de Sovjets besproken. Dit gebeurt voornamelijk door middel van directe citaten en veelvuldig gebruik van de Konjunktiv II, een werkwoordsvorm waarvan het effect hierboven al is beschreven. Ook worden veel woorden uit een negatief stijlregister gebruikt, zoals onder andere *verunglimpfen* (belasteren, smaden) en *verleumden* (lasteren, kwaadspreken).

5.5 25 AUGUSTUS 1968

5.5.1 *Pravda: Встреча в Кремле*

In dit kleine artikeltje wordt een heel kort en sec verslag gedaan van de onderhandelingen in Moskou, waaruit later het Dictaat van Moskou zou voortvloeien. Er wordt gezegd dat op 24 augustus de onderhandelingen tussen de Tsjecho-Slowaakse delegatie onder leiding van president Svoboda en de leiders van de Communistische Partij en de regering van de Sovjet-Unie zijn voortgezet. Ze verliepen, “net zoals op 23 augustus” (как и 23 августа) in een “open en vriendschappelijke sfeer.” (в откровенной товарищеской атмосфере) Hoewel deze formuleringen voor de doorsnee burger van de Sovjet-Unie zeer clichématig aandoen, wordt de waarheid hier toch een beetje tekortgedaan. De delegaties wisselden de gebruikelijke beleefdheden uit, maar tijdens de onderhandelingen was er toch heel wat spanning en wederzijds onbegrip, zoals onder andere uit de memoires van Alexander Dubček (1993) blijkt. Stellen dat de gesprekken in een open en zelfs vriendschappelijke sfeer verliepen, is dus een beetje overdreven.

5.5.2 *Pravda: Сообщение ТАСС*

Dit artikel wordt begint met de mededeling dat er zich op 24 augustus “geen ingrijpende veranderingen hebben voorgedaan” in Tsjecho-Slowakije. (существенных изменений обстановки не произошло) Daartegenover wordt echter direct gesuggereerd dat de situatie nog steeds explosief is door de zogenaamde antisocialistische of reactionaire krachten. Zij “staken hun pogingen om het politieke systeem te verhitten niet. Ze proberen incidenten uit te lokken en voeren verwoede lasterpropaganda tegen de socialistische landen en hun patriottische troepen.” (реакционные силы не прекращают своих попыток накалить политическую атмосферу, провоцируют инциденты и ведут ожесточенную клеветническую пропаганду против патриотических сил страны и союзных социалистических государств)

Zoals bij bovenstaande artikelen al werd vermeld, wordt er voor de sovjettroepen voornamelijk woordenschat gebruikt die positieve connotaties oproept, terwijl de acties van de voorstanders van het progressieve beleid in Tsjecho-Slowakije vooral een negatief stijlregister toebedeeld krijgen. Getuige hiervan zijn onder andere de volgende zinsneden: “contrarevolutionaire messentrekkers” (контрреволюционные головорезы), “ze jagen de bevolking angst aan door de bedreiging met hen en hun families af te rekenen als ze zich inlaten met de verdediging van de socialistische verworvenheden” (запугивают честных граждан Чехословакии, угрожая им и их семьям расправой за выступления в защиту социалистических завоеваний), “de aartsvijanden van het Tsjecho-Slowaakse volk willen een sfeer van anarchie en straffeloze terreur scheppen, zodat ze de situatie op

gewapende conflicten en bloedvergieten kunnen laten uitdraaien” (злейшие враги Чехословацкого народа стремятся создать в стране обстановку анархии и безнаказанного террора, чтобы повести дело к вооруженным столкновениям и кровопролитию), “een deel van de bevolking wordt nog steeds beïnvloed door deze antisocialistische propaganda” (часть населения все еще остается под влиянием (...) антисоциалистической пропаганды) en dergelijke meer.

Een volgende passage in het artikel handelt over de positie van Joegoslavië en Roemenië. Zoals in het eerste hoofdstuk al werd vermeld, werden deze landen gekenmerkt door een erg onafhankelijke koers ten opzichte van de Sovjet-Unie. Zij lieten, net als China¹¹ en Albanië – dat altijd al sterk op China georiënteerd was en na de breuk tussen China en de Sovjet-Unie begin jaren '60 de facto uit het Pact van Warschau gestapt was –, duidelijk merken dat ze het absoluut niet eens waren met de inval. Volgens de Pravda speelden ze zelfs een “actieve rol in de ondersteuning van de progressieven in Tsjecho-Slowakije”, zoals eerder in dit artikel gesteld werd (к этому империалистическому хору присоединились руководители Югославии и Румынии, которые оказывают активную помощь чехословацким антисоциалистическим силам), door de “politieke vrijbuiters” (политические авантюристы) onderdak te verlenen in hun respectievelijke hoofdsteden: “In Belgrado en Boekarest konkelen de politieke vrijbuiters uit Praag, die zich buiten de grenzen van Tsjecho-Slowakije bleken te bevinden.” (Именно в Белграде и Бухаресте плетут свои интриги политические авантюристы из Праги, оказавшиеся в эти дни за пределами Чехословакии) De constructie rond het hoofdwerkwoord in deze zin, *плетут свои интриги* (samenzweren, konkelen), heeft een erg pejoratieve betekenis. Daarbij komt nog het feit dat het werkwoord in het imperfectieve aspect¹² staat, wat een onvoltooidheid en lange duur impliceert. Er wordt dus gesuggereerd dat de leiders in Joegoslavië en Roemenië de antisocialistische krachten in Tsjecho-Slowakije de hand boven het hoofd houden. Eerder werd onder meer naar hen verwezen als “югославские покровители”, wat zoveel wil zeggen als “Joegoslavische beschermheren”. Verder in de tekst wordt hetzelfde woord – *покровители* – gebruikt om te verwijzen naar de antisocialistische krachten en hun buitenlandse connecties die de inval als een “bezetting” (оккупация) bestempelden.

---

¹¹ In het begin van de jaren '60 ontstond een kloof tussen de Sovjet-Unie en China, die na de eerste Chinese atoombomtest in 1964 en de Culturele Revolutie die daarna volgde, dieper werd, ondanks ideologische overeenkomsten tussen de twee regimes. (Vanden Berghe 2002)

¹² Het grootste deel van de Russische werkwoorden is georganiseerd in aspectparen, die uit een perfectief en een imperfectief werkwoord met dezelfde lexicale betekenis bestaan. De betekenisnuances die verbonden zijn met de aspecten kunnen onder invloed van de context sterk variëren. Zeer algemeen gesteld wordt het perfectieve aspect meestal gebruikt als er sprake is van een plotse verandering, een eenmalig iets of een voltooiing, terwijl het imperfectieve aspect vaak gebruikt wordt om een constantheid of een proces uit te drukken. (Russische grammatica 2003)

Dat de Sovjet-Unie erg huiverig staat ten opzichte van het woord *bezetting*, bewijzen de volgende zinnen. Direct na de zin met de veroordeling van de inval als was hij een bezetting, wordt er geschreven dat iedereen weet dat de troepen van de socialistische landen kwamen om hulp te bieden aan de Tsjecho-Slowaken, hun internationale plicht te vervullen en aan alle verdragen te beantwoorden. De volgende zin herhaalt eigenlijk wat de vorige zin al zei, maar veel korter voor een maximaal effect: “Их войны вступили в Чехословакию не как оккупанты, а как братья по классу.” Volgens de Pravda zijn ze dus helemaal niet als bezettingsmacht gekomen, maar als ideologische broeders, als kameraden. Men schrijft dat ze gekomen zijn om samen met de arbeidersklasse van de ČSSR de contrarevolutionairen te trotseren, op te komen voor de socialistische zaak en de elementen die de soevereiniteit, onafhankelijkheid en veiligheid van Tsjecho-Slowakije bedreigen, te elimineren. Het land zou pas verlaten worden als deze missie volbracht was. Tot die tijd zouden de socialistische landen zich “onverzettelijk” (неуклонно) inzetten om de socialistische verworvenheden te verdedigen.

Dat alles in wezen om perceptie draait, wordt eens te meer duidelijk in dit artikel. De Sovjet-Unie stond erg afwijzend ten opzichte van het woord *bezetting* omdat dit het officiële sovjetstandpunt teniet doet, namelijk dat de troepen binnengevallen zijn om broederlijke hulp te geven. Nadat dit woord in het artikel was vermeld, werd er alles aan gedaan om aan te tonen dat de troepen een positieve bijdrage leverden aan de Tsjecho-Slowaakse maatschappij, iets wat een bezettingsmacht uiteraard niet zou doen.

5.5.3 *Frankfurter Allgemeine: Geen*

Op 25 augustus 1968 werd er geen Frankfurter Allgemeine uitgegeven, omdat deze dag een zondag was. Bijgevolg zijn er voor deze dag dus geen artikelen van de Frankfurter Allgemeine te bespreken.

5.6 26 AUGUSTUS 1968

5.6.1 *Pravda: Переговоры в Кремле*

Net zoals de dag voordien, wordt op 26 augustus een klein verslag over de onderhandelingen in het Kremlin gepubliceerd. De inhoud is eigenlijk dezelfde: op 25 augustus werden de onderhandelingen tussen de beide delegaties voortgezet, de gesprekken verliepen in een open, vriendschappelijke sfeer en er werd overeengekomen om de onderhandelingen de volgende dag te hervatten. Zelfs de woordkeuze is in grote mate dezelfde, op een paar kleine details na, zoals “gedachtewisseling” (обмен мнениями) in plaats van “gesprekken” (переговоры) of “had een open, vriendschappelijk karakter” (имел откровенный товарищеский характер) in plaats van “vonden plaats in een open, vriendschappelijke sfeer.” (проходили в откровенной товарищеской атмосфере) Het artikeltje van al bij al drie zinnen kan eigenlijk nauwelijks een verslag genoemd worden, maar omdat er tijdens de onderhandelingen door de leden van de delegaties niet werd gecommuniceerd over het verloop ervan, kon men eigenlijk ook niets anders schrijven dan wat in dit kleine artikel vermeld wordt.

5.6.2 *Pravda: Удар по замыслам контрреволюции*

In dit artikel worden reacties uit verschillende landen weergegeven. Concreet gaat het om Hongarije, Duitsland (DDR), Polen en Bulgarije, niet toevallig de leden van het Pact van Warschau wier troepen in Tsjecho-Slowakije binnengevallen waren. De gepubliceerde reacties ondersteunen zonder enige uitzondering de maatregelen en acties van de Sovjets in Tsjecho-Slowakije, daar de “socialistische veroveringen in gevaar zijn en contrarevolutionaire kringen pogingen ondernemen om het Tsjecho-Slowaakse volk en de belangen van de socialistische landen te bedreigen.” (социалистические завоевания находится в опасности и контрреволюционные круги делают попытки угрожать чехословацкому народу, совместным интересам социалистических стран) Dit wordt niet alleen in het centrale deel van het artikel zelf vermeld, maar ook in het inleidende deel. De volkeren van de socialistische landen volgen volgens de Pravda de gebeurtenissen in Tsjecho-Slowakije op de voet en het wordt hen steeds duidelijker “hoezeer de acties die door de socialistische landen ondernomen werden om hulp te bieden aan het Tsjecho-Slowaakse volk, een noodzakelijkheid waren.” (насколько своевременны и необходимы действия, предпринятые братскими странами, пришедшими на помощь чехословацкому народу)

Het is opmerkelijk dat in de reactie uit Hongarije de opstand van 1956¹³ vernoemd wordt, hoewel dat natuurlijk niet gebeurt met zoveel woorden. De Hongaarse opstand zou altijd een gevoelig thema blijven, iets wat ten tijde van de Praagse Lente nog versterkt werd door het feit dat de beweegredenen van de Tsjecho-Slowaakse progressieven in zekere zin wel overeenstemden met die uit de tijd van de Hongaarse opstand.

“In zijn eerste fase was de Hongaarse revolutie zeker niet antisocialistisch, maar vertoonde wel een nationalistische inslag: er werd getracht een eigen Hongaarse humane vorm van socialisme op te bouwen.” (Vanden Berghe 2002: 176)

In ieder geval wordt in dit artikel niet over een *opstand* als zodanig gesproken, maar over “toen er zich in Hongarije een moeilijke situatie voordeed” (когда в Венгрии сложилось трудное положение), een eufemisme wat door iedereen doorzien werd. Omdat de analogie met de situatie in Tsjecho-Slowakije, waar, zoals uit eerdere berichtgeving, ook niet alles volgens het plan van de Sovjets verliep, voor de hand lag, springt de volgende passage in het oog: “Wij denken dankbaar aan de Sovjet-Unie en andere getrouwe vrienden, waaronder ook Tsjecho-Slowakije, die ons toen met alle middelen waar we om vroegen, ter hulp zijn geschoten.” (Мы с благодарностью думаем о Советском Союзе и других надежных друзьях, в том числе и Чехословакии, которые в то время поспешили к нам на помощь средствами, о которых мы просили) Door deze opstand weer in het geheugen van de lezer te brengen en te schrijven dat men in Hongarije achteraf blij was dat de Sovjets ter hulp zijn gekomen, worden de acties in Tsjecho-Slowakije op een zekere manier gerechtvaardigd. Hierdoor is deze reactie uit Hongarije van groot symbolisch belang.

De reacties uit Polen, Bulgarije en de DDR zijn te vergelijken met die uit Hongarije en herhalen eigenlijk wat de vorige dagen door de Pravda zelf werd geschreven: de hulp was dringend en noodzakelijk, bovendien is het van het grootste belang dat het bondgenootschap van socialistische landen niet uit elkaar gerukt wordt. Het is kenmerkend dat er geen enkele kritische reactie ten opzichte van de militaire inval gepubliceerd wordt. Niet alleen waren er ongetwijfeld kritische stemmen te horen in de landen van de Sovjet-Unie, in West-Europa en de rest van de wereld was dat zeker het geval. Doordat de Pravda een krant was die rechtstreeks met de partijstandpunten verbonden was, was er echter geen plaats voor kritiek op het beleid.

---

¹³ In 1956 ontstond in Hongarije een massale volksopstand. Het land ging gebukt onder een stalinistisch bewind en men wilde een democratischer en opener beleid. De revolutie, die gepaard ging met betogingen en protestacties, werd door sovjettroepen op een uiterst harde manier neergeslagen. (Vanden Berghe 2002: 170 – 177)

5.6.3 *Frankfurter Allgemeine: Nach dreitägigen Verhandlungen: Gerüchte über einen Kompromiß*

Net als in de artikelen van de voorafgaande dagen, gebruikt de Frankfurter Allgemeine opvallend veel Konjunktiv-vormen in haar berichtgeving over de gebeurtenissen in Praag en omstreken. Niet alleen wordt er gebruik gemaakt van de Konjunktiv II om het scepticisme dat de krant heeft ten opzichte van de beweegredenen van Moskou, tot uiting te brengen, maar ook wordt de Konjunktiv I, die voornamelijk aangewend wordt om een indirecte rede weer te geven, veelvuldig gebruikt. In tegenstelling tot de Konjunktiv II, houdt deze vorm hoegenaamd geen waardeoordeel in. Meer nog, het geeft zelfs een bepaalde afstand weer ten opzichte van de inhoud, wat in dit artikel onder meer duidelijk te merken is wanneer de krant verklaringen of toezspraken van bekende figuren aanhaalt. Dit gebeurt in de overgrote meerderheid van de gevallen met behulp van de Konjunktiv I:

“In der indirekten Rede werden die Aussagen einer anderen Person objektiviert und oft verkürzt wiedergegeben. Von Reden, Schriften, öffentlichen Bekanntmachungen usw. wird meist nur das sachlich Wichtige berichtet. Durch den Gebrauch des Konjunktivs I wird der Abstand zur wörtlichen Rede kenntlich gemacht.” (Dreyer und Schmitt 2003: 275)

Het artikel van 26 augustus gaat vooral over de vorderingen van de onderhandelingen in Moskou tussen de Tsjecho-Slowaakse delegatie en de Sovjets. De Frankfurter Allgemeine stelt dat er een compromis tussen de twee partijen bereikt zou zijn, wat zou inhouden dat de bezettingstroepen vooralsnog in het land zouden blijven, dat Tsjecho-Slowakije lid zou blijven van het Pact van Warschau en dat de persvrijheid “opnieuw” (wieder) beknot zou worden. De krant geeft wel aan dat het voornamelijk om “geruchten” (Gerüchte) gaat die niet bevestigd kunnen worden, zolang president Svoboda en de rest van de delegatie nog niet teruggekeerd zijn naar Tsjecho-Slowakije, maar in feite speelt de krant hier een tactisch spel, dat vergeleken kan worden met een advocaat die bij het ondervragen van een van de getuigen in de rechtszaal *nét* over de schreef gaat. Hoewel de rechter de vraag verwerpt nadat de andere partij er protest tegen uitbracht, heeft de jury de vraag wel gehoord en dit zou misschien – bewust of onbewust – mee kunnen spelen in de beoordeling van schuld of onschuld van de beklagde. De berichtgeving van de Frankfurter Allgemeine is hier mijns inziens analoog. Hoewel het geruchten zijn en de krant dit ook expliciet vermeldt, worden ze wel weergegeven en op deze manier toch verspreid.

Verder schuwt de West-Duitse krant geen woorden of constructies die een negatieve sfeer rond de bezetting creëren. Voorbeelden hiervan zijn er te over: “het bezette Tsjecho-Slowakije” (die okkupierte Tschechoslowakei), “een regering van verraders” (die Quisling-Regierung), Dubček, Černík en Smrkovský die “erbij gesleept” (herbeigeschafft) werden of

geruchten die door de “strenge controle gesijpeld zijn.” (durch die strenge Sperre gesickert)

Centraal in dit artikel, en eigenlijk in de hele houding van de Frankfurter Allgemeine ten opzichte van de onderhandelingen in Moskou, staat een citaat van minister Boruvka. Die verklaarde dat “als de Sovjets, als bezetters van ons land, ervan overtuigd zouden zijn dat zij het recht aan hun zijde hadden, dan zouden ze nauwelijks langer dan een halfuur met ons praten en daarmee basta.” (Wenn die sowjetischen Vertreter als Besetzer unseres Landes überzeugt wären, daß sie sich im Recht befänden, würden sie mit uns kaum mehr als eine halbe Stunde sprechen und damit basta) Door dit citaat weer te geven, suggereert de krant dat de Sovjets, door te onderhandelen met de Tsjecho-Slowaakse delegatie, laten blijken dat hun motieven voor de inval in Tsjecho-Slowakije niet helemaal koosjer waren en dat ze dat ook ten volle beseffen. Onnodig te zeggen dat dit het gezag van de Sovjets in het licht van de onderhandelingen taant en dit inzicht hun onderhandelingspositie danig verzwakt. Dit wordt nog eens versterkt door de oproep aan ondergrondse kranten om een interview met ministers Kadleč en Galuska te publiceren, waarin beiden expliciet verklaren dat noch iemand van de regering, noch de regering als geheel, een oproep heeft gedaan aan de Sovjets om hen ter hulp te schieten, laat staan manu militari.

In het vervolg van het artikel op pagina vier neemt het Centrale Comité van de Communistische Partij van Slowakije een rigoureuus standpunt in door de bezetting van Tsjecho-Slowakije vierkant af te keuren en de terugtrekking van de troepen te eisen. Dit is opmerkelijk door het feit dat Slowakije in de Sovjetkranten werd gekenmerkt als de meest rustige en meegaande regio van het land. Verder meldt men dat verschillende studentenverenigingen en meerdere namen uit de culturele kringen van Tsjecho-Slowakije de bezetting afkeuren. Hoewel de Frankfurter Allgemeine de nadruk op het verzet tegen de bezettingstroepen legt, wordt het wel duidelijk dat de situatie in Tsjecho-Slowakije lang niet zo rooskleurig is als de Sovjets willen laten blijken.

5.7 27 AUGUSTUS 1968

5.7.1 *Pravda: O советско-чехословацких переговорах*

Dit artikel is een kort verslag over de onderhandelingen. Men schrijft dat de onderhandelingen tussen Tsjecho-Slowakije en de Sovjet-Unie beëindigd zijn. De gesprekken “vonden plaats in een open, vriendschappelijke sfeer” (проходили в откровенной товарищеской атмосфере) en “de Tsjecho-Slowaakse delegatie is naar huis vertrokken.” (Делегация ЧССР отбыла на родину) Net zoals de artikeltjes die de Pravda op 25 en 26 augustus publiceerde, is dit artikel nagenoeg identiek aan de voorgaande, maar eigenlijk kan dat ook bijna niet anders met zo weinig informatie. Een uitgebreider artikel volgt op 28 augustus, wanneer er meer informatie over de onderhandelingen beschikbaar is.

5.7.2 *Pravda: Сорвать империалистический заговор*

De artikelen die op 27 augustus in de Pravda gepubliceerd werden rond de gebeurtenissen in Tsjecho-Slowakije, kunnen grosso modo ingedeeld worden in twee categorieën, namelijk persoonlijke getuigenissen en reacties uit andere landen. In het begin van dit hoofdstuk werd de basisvoorwaarde geformuleerd, waaraan de artikelen moeten voldoen om geanalyseerd te kunnen worden. Deze basisvoorwaarde is een objectieve beschrijving van de feiten. Het is evident dat de eerste categorie, namelijk de persoonlijke getuigenissen en meningen van burgers uit verschillende landen van de Sovjet-Unie die hier door de Pravda gepubliceerd worden, niet voldoet aan deze basisvoorwaarde en hier dus niet besproken kan worden.

De tweede soort artikelen, namelijk de reacties van andere communistische partijen en dito regimes uit de hele wereld, worden weergegeven door berichten van het persagentschap TASS. Omdat men van een persagentschap toch wel een objectieve weergave van de feiten mag verwachten, zal hier het artikel *сорвать империалистический заговор* besproken worden.

In dit artikel worden reacties uit Rome, Santiago, Montevideo en Beiroet gepubliceerd. Het feit dat deze reacties uit de hele wereld dezelfde boodschap uitdragen, nl. de noodzaak van de inval om het “imperialistische complot te verijdelen”, zoals de titel aangeeft, geeft de militaire actie van de Sovjet-Unie meer gezag. Het suggereert dat er een draagvlak op wereldniveau bestaat voor de motieven van de Sovjet-Unie.

De reactie uit Libanon accentueert de tegenstellingen tussen de twee blokken door erg polariserend taalgebruik. De Sovjet-Unie en haar bondgenoten, in het artikel “de krachten

van het socialisme, van de bevrijding en van de vrede” (силы социализма, освобождения и мира) wordt alleen maar aangeduid door middel van een melioratief register, terwijl de Tsjecho-Slowaakse progressieven en de westerse landen gekenmerkt worden met erg negatief taalgebruik: “de imperialistische, reactionaire en agressieve krachten.” (силы империализма, реакции и агрессии) Voorts is volgens Beiroet “een versterkte solidariteit en eendracht van de internationale revolutionaire beweging” (требуется укрепления сплоченности и единства международного революционного движения) noodzakelijk om deze crisis te overwinnen. De substantieven *сплоченность* en *единство* betekenen nagenoeg hetzelfde, nl. *solidariteit*, *eendracht*. De herhaling van dezelfde idee, wat kenmerkend is voor de Russische taal en zodoende door de Russen zelf niet echt als opmerkelijk werd beschouwd, versterkt wel de nadruk op de absolute verbondenheid die er volgens Beiroet moet heersen tussen de verschillende leden van het socialistische front, en die aan de basis ligt van de hulp die de vijf leden van het Pact van Warschau aan Tsjecho-Slowakije bieden. De leden zouden volgens de Libanese krant Al-Achbar, die hier geciteerd wordt, “een gevoel van grote historische verantwoordelijkheid” (глубокое чувство исторической ответственности) voelen om Tsjecho-Slowakije te helpen. Ditzelfde gevoel zorgt er ook voor dat geen enkele communist onverschillig kan blijven bij dit conflict, zodat de hulp die aan Tsjecho-Slowakije geboden wordt, “zeer gewaardeerd wordt door alle communisten.” (все коммунисты и революционеры высоко оценивают интернациональную помощь)

De Communistische Partij van Uruguay verklaart bij monde van haar Eerste Secretaris vooral erg blij te zijn om “in deze moeilijke tijden” (в это трудное время) aan de kant te staan van “diegene, die de wereld veranderd heeft, de vloer aangeveegd heeft met het fascisme en die hulp verleent aan de bevrijdingsbeweging.” (вместе с теми, кто изменил мир, разгромил фашизм и оказывает помощь освободительному движению в наше время) Het is duidelijk dat met hier de Sovjet-Unie bedoelt, vooral door de verwijzing naar de Tweede Wereldoorlog. Vaak wordt de bijdrage van de Russen aan de uiteindelijke nederlaag van de Duitsers onderschat, terwijl juist dankzij hun immense offers en inspanningen de Duitse opmars een halt toegeroepen kon worden. Onder meer hierdoor hadden de Russen een machtige uitgangspositie in het naoorlogse Europa.

De Chileense communisten ondersteunen de actie van de Sovjets “op de meest resolute manier” (самую решительную поддержку) om het socialisme in Tsjecho-Slowakije te beschermen tegen de “aantasting door de binnenlandse contrarevolutie en het internationale imperialisme.” (по защите социализма в Чехословакии от посягательств внутренней контрреволюции и международного империализма) De Eerste Secretaris

van de Communistische Partij van Chili verklaarde dat het “je reinste flauwekul” (чепуха) was dat de “Amerikaanse imperialisten, de nazi’s van Bonn en de binnenlandse reactionaire krachten in Tsjecho-Slowakije achter het principe van niet-inmenging en zelfbestemming stonden” (американские империалисты, боннские нацисты, внутренняя реакция защищают принцип невмешательства и самоопределения народов), stellende dat het “lijstje van imperialistische inmenging lang en met bloed bevlekt is.” (Список империалистического вмешательства длинен и кровав) Hij verwijst hierbij naar het Amerikaanse aandeel bij conflicten met onder meer Vietnam, Korea, Colombia en Nicaragua. De verhoudingen tussen de VS en de landen van Latijns- en Zuid-Amerika, die door de Verenigde Staten eigenlijk als behorende tot hun invloedssfeer beschouwd werden, waren tamelijk gespannen, zeker toen er in bepaalde landen een links regime aan de macht kwam, wat de VS erg bedreigend vonden. Ondanks deze vertroebelde relaties kan men de VS op het vlak van hun eisen voor terugtrekking van de troepen van de Sovjet-Unie inderdaad enige hypocrisie verwijten.

In Rome werd een verklaring van het politbureau van de Communistische Partij van Griekenland, daterende van 22 augustus, op de radio uitgezonden. In deze verklaring wordt het bekende refrein herhaald. Internationale imperialistische reactionaire krachten zouden het socialistische regime in Tsjecho-Slowakije “systematisch ondermijnen” (мировая империалистическая реакция систематически подрывала социалистический режим Чехословакии) om een kapitalistisch systeem in het land te installeren en Tsjecho-Slowakije uit het bondgenootschap van socialistische landen weg te rukken. Indien dit zou lukken, dan “zou er een bres geslagen worden” (была бы пробита брешь) in het blok van socialistische landen en zouden de internationale machtsverhoudingen veranderen, ten nadele van de “democratische, anti-imperialistische krachten.” (в ущерб демократическим антиимпериалистическим силам) De link tussen *democratisch* en *anti-imperialistisch* is hier niet toevallig, zo lijkt het immers alsof de *imperialistische krachten*, zijnde de westerse, kapitalistische landen, geen democratische basis hebben en hun gezag bijgevolg ook minder wordt.

5.7.3 *Frankfurter Allgemeine: Die ausgedehnten Verhandlungen im Kreml*

Hoewel de Frankfurter Allgemeine op 26 augustus al gewag maakte van de geruchten die over de onderhandelingen in Moskou de ronde doen en ze op 27 augustus weer ter sprake brengt, konden deze berichten nog niet bevestigd worden, gewoon door het feit dat er nog niemand van de delegatie naar Tsjecho-Slowakije teruggekeerd was, de Sovjets in alle talen zwegen over de onderhandelingen en president Svoboda in zijn toespraken ook niet echt in detail trad over de ware toedracht van de zaak. Hierdoor is de krant gedwongen om zich in verhullende vormen uit te drukken, onder andere door het gebruik van constructies als *naar verluidt, men beweert*, zij het expliciet door middel van vormen als *es heißt, dass* of impliciet door het gebruik van werkwoordvormen als de Konjunktiv.

De geruchten die op 26 augustus al besproken werden, worden nu nog eens aangehaald. De Sovjet-Unie “houdt vast aan een drastische perscensuur en staat erop het economische beleid en de buitenlandse politiek van Tsjecho-Slowakije nauw op Moskou af te stemmen.” (Die Sowjetunion besteht auf einer drastische Pressezensur und auf enger Abstimmung der tschechoslowakischen Außen- und Wirtschaftspolitik mit Moskau) Aan negatieve beeldspraak ontbreekt het in deze passage duidelijk niet: een drastische beknotting van de persvrijheid, plus een nauwe afstemming van de buitenlandse en economische politiek aan Moskou. De aanpassingen komen dus maar van een richting, wat de dominante positie van de Sovjet-Unie duidelijk maakt.

Verder komt het zogenaamde verzoek om hulp weer ter sprake. De Frankfurter Allgemeine stelt dat de Sovjets beseffen dat dit voorwendsel om Tsjecho-Slowakije “onbruikbaar” (unbrauchbar) is geworden en dat ze daarom een “vervangexcuus” (Ersatz) heeft opgedist. De West-Duitse krant verwijst naar de Pravda van 26 augustus, waarin een hele pagina gewijd werd aan brieven van Tsjecho-Slowaakse lezers. Ze zouden “naar verluidt” (es heißt) geschreven zijn op een “kritisch moment” (in dem kritischen Moment), namelijk toen de “contrarevolutionaire krachten tot de aanval overgingen.” (die “konterrevolutionären Kräfte zum Angriff übergangen”) Volgens de West-Duitse krant “bestempelt” (bezeichnet) de Pravda de brieven als een “prikkelende oproep tot onverwijld hulp.” (erregenden Appell zur unverzüglichen Hilfeleistung) Dat de Frankfurter Allgemeine de herkomst van de brieven uiterst twijfelachtig vindt en dus ook weer twijfelt aan het maatschappelijke draagvlak voor de inval van de Sovjets, wordt duidelijk door een kleine stilistische bespreking die de krant van de brieven maakt. Naast het feit dat de afzenders van de brieven niet bij name genoemd worden, is het volgens de West-Duitse

krant ook “bijzonder” (eine Besonderheit dieser Korrespondenz) dat de “argumenten in de brieven en de manier waarop deze geuit worden” (die Diktion und die Argumente der Briefe) erg sterk doen denken aan de laatste “officiële terminologie” van Moskou. (die Moskauer Sprachregelung) Een mogelijke verklaring is dat er in Tsjecho-Slowakije wel degelijk een groep van mensen was die de acties van de Sovjets ondersteunde en hun argumentatie zonder al te veel nadenken overnam. Langs de andere kant klinkt de verklaring die de Frankfurter Allgemeine tussen de regels suggereert, namelijk dat de Sovjetkrant deze brieven gewoon zelf verzond, ook behoorlijk plausibel. Het is aan de lezer om uit te maken welke verklaring voor de plotse publicatie van deze brieven het meest voor de hand liggend is.

5.8 28 AUGUSTUS 1968

5.8.1 *Pravda: Коммюнике о советско-чехословацких переговорах*

Op 27 augustus landden de Tsjecho-Slowaakse politici die eerder die week naar Moskou gevoerd waren om deel te nemen aan de onderhandelingen, weer op Tsjecho-Slowaakse bodem. Zoals al in de Pravda van 27 augustus vermeld werd in een korte mededeling, waren deze onderhandelingen al op 26 augustus beëindigd. Pas op 28 augustus verschijnt er echter een uitgebreid verslag van de gesprekken in Moskou. Belangrijke nieuwsberichten verschenen wel vaker later in de Pravda, waarschijnlijk omdat het officiële sovjetstandpunt nog op punt gesteld moest worden. Dit gebeurde onder andere ook met de inval in Tsjecho-Slowakije. De troepen marcheerden in de nacht van 20 op 21 augustus het land binnen, terwijl de Pravda pas op 22 augustus een eerste volledig verslag klaar had.

Eerst en vooral worden – wat in de Sovjet-Unie heel normaal was – alle deelnemers aan de gesprekken vernoemd, inclusief al hun titels en functies. Pas daarna gaat men over tot de eigenlijke kern van het artikel: de onderhandelingen in Moskou en het resultaat ervan.

Men schrijft dat de gesprekken in de vorm van een “open, vriendschappelijke discussie” (в открытой товарищеской дискуссии) verliepen en dit wordt aan het einde van het artikel nog eens expliciet herhaald. (Переговоры проходили в обстановке откровенности, товарищества и дружбы) Hoewel het in de Sovjet-Unie erg normaal was om dit zo te formuleren, krijgt de lezer door deze dubbele vermelding toch de indruk dat het voor de Sovjet-Unie erg belangrijk is dat het zogenaamde open karakter van de onderhandelingen te benadrukken. Tegelijkertijd komt het ook een beetje krampachtig over. Dat het in ieder geval een erg overdreven weergave van de feiten is, wordt duidelijk aan de hand van de ervaringen van onder andere Alexander Dubček, die zich in de loop van de gesprekken allerminst gastvrij behandeld voelde. In zijn biografie zegt hij dat hij na aankomst in Moskou zelfs geen tijd kreeg voor wat persoonlijke hygiëne. Hij denkt dat men hem met opzet niet toestond zich eerst te wassen; “ze wilden dat ik me vernederd en verslagen zou voelen.” (Dubček 1993a: 234) Hierdoor is het ook moeilijk te geloven dat “de Sovjet-Unie de standpunten van de leiders van de Communistische Partij van Tsjecho-Slowakije (...) steunt en begrijpt, die als doel hebben het bestuur van de maatschappij te vervolmaken, de socialistische democratie te ontwikkelen en de socialistische structuur van het land op basis van het marxisme-leninisme te versterken.” (заявила о своем понимании и поддержке позиции руководства КПЧ и ЧССР, которое намерено исходить из решений, принятых (...) в целях совершенствования методов руководства

обществом, развития социалистической демократии и укрепления социалистического строя на базе марксизма-ленинизма)

Men verklaart dat de volkeren van de Sovjet-Unie eensgezind naar een vriendschappelijke en zelfs broederlijke band met het Tsjecho-Slowaakse volk streven, en dat de leiders bereid zijn om op gelijke basis met de Tsjecho-Slowaken samen te werken. Ook wordt nog eens vermeld dat de troepen, waarvan eens te meer benadrukt wordt dat ze maar “tijdelijk” (временно) in Tsjecho-Slowakije blijven, zich niet in interne aangelegenheden zullen mengen en er in Moskou overeengekomen werd dat ze zich zullen terugtrekken wanneer de situatie genormaliseerd is. (Была достигнута договоренность об условиях вывода этих войск)

Voorts komt de VN nog een keer ter sprake. Op 23 augustus publiceerde de Pravda al een verklaring van een groep van leden van het Centrale Comité, de regering en het parlement van Tsjecho-Slowakije: “Tsjecho-Slowakije zal niet naar de bespreking in de VN gaan, daar kwesties rond de onderlinge verhoudingen van Tsjecho-Slowakije met de andere socialistische landen in het kader van het socialistische bondgenootschap door henzelf geregeld worden.” (Чехословакия не пойдет на его обсуждение в ООН, так как вопросы взаимоотношений Чехословакии с другими социалистическими странами решаются ими самими в рамках социалистического содружества) Op 28 augustus wordt deze boodschap herhaald. “In verband met de bespreking van de Tsjecho-Slowaakse kwestie in de Veiligheidsraad van de VN verklaarden vertegenwoordigers van de ČSSR dat Tsjecho-Slowakije zelf niet gevraagd heeft om de kwestie door de Veiligheidsraad te laten behandelen en eist dat zij van de agenda wordt geschrapt.” (В связи с обсуждением в Совете Безопасности ООН так называемого вопроса о положении в Чехословакии представители ЧССР заявили о том, что Чехословацкая сторона не обращалась с просьбой о постановке этого вопроса на рассмотрение Совета Безопасности и требует его снятия с повестки дня) Men gaat dus nog een stapje verder dan op 23 augustus. Toen stond de kwestie ook al op de agenda bij de VN, maar werd er gezegd dat Tsjecho-Slowakije niet deel zou nemen aan de gesprekken omdat het de zaak samen met de andere landen van de Sovjet-Unie wilde regelen. Nu gaat men echter verder, door zelfs te eisen dat het onderwerp van de agenda geschrapt wordt.

De leiders van zowel de Sovjet-Unie als van Tsjecho-Slowakije benadrukten hun vastberadenheid om op internationaal vlak “op onverzettelijke wijze” (неуклонно) een politiek te voeren die de solidariteit van het bondgenootschap van socialistische landen

dient. Ook verklaarden ze hard te zullen optreden tegen “revanchisten en neonazi’s” (реваншистские и неонацистские силы) die aan de grenzen die na de Tweede Wereldoorlog vastgelegd werden, wilden tornen. Dit standpunt was erg belangrijk voor de Sovjet-Unie, die zwaar had geleden onder de Tweede Wereldoorlog. Men was er erg bang voor een eventueel Duits revanchisme en wilde dus te allen tijde voorkomen dat er aan de grenzen werd geraakt, daar de landen tussen de Sovjet-Unie en Duitsland als een soort bufferzone werden beschouwd.

Het algemene beeld dat de lezer krijgt na het lezen van dit artikel is dat het spel in Tsjecho-Slowakije gespeeld is. Het lijkt net of alle plooiën op het hoogste niveau tussen de Sovjet-Unie en Tsjecho-Slowakije zijn gladgestreken en men nu weer samen de toekomst tegemoet treedt. Wie echter over meer achtergrondinformatie beschikt, weet dat dit zeker niet het geval was. De Sovjets hadden de hervormingen in de kiem weten te smoren en zouden hun greep op het land zeker niet laten verslappen.

Tevens worden de toespraken van Svoboda en Dubček ook gepubliceerd. Svoboda verklaart in zijn rede dat hij ervan overtuigd is dat de Tsjecho-Slowaakse delegatie het vertrouwen van de bevolking niet beschaamd heeft. Onnodig te zeggen dat dit uiterst ongeloofwaardig klonk. Anders was de toespraak van Alexander Dubček. Hij vroeg de bevolking om de noodzakelijkheid van het compromis in te zien en te begrijpen dat de situatie slechts tijdelijk was en de hervormingen beslist niet helemaal tenietgedaan zouden worden. Dit stemde ook niet helemaal overeen met de inhoud van het zogenaamde Dictaat van Moskou, maar zoals in het eerste hoofdstuk al vermeld werd, stond de bevolking nog achter Dubček, omdat achter zijn rede veel emoties schuilgingen en zijn strijdvaardigheid erin doorklonk.

5.8.2 *Frankfurter Allgemeine: Nach dem bitteren Kompromiß: Beschwörender Aufruf Svobodas*

In het artikel van 28 augustus gaat de Frankfurter Allgemeine in op de resultaten van de onderhandelingen in Moskou, de emotionele verantwoordingen van enkele politieke kopstukken, de reactie van de bevolking op het Dictaat van Moskou en de algemene situatie in Tsjecho-Slowakije.

Dat de sfeer in het land zeer geladen was, wordt duidelijk uit de toespraken van de politieke leiders. Zij verklaren onder meer dat ze ervan overtuigd zijn dat ze de bevolking niet teleurgesteld hebben, dat ze allemaal erg blij zijn om weer in hun thuisland te zijn en dat het erg belangrijk is om de rust en kalmte te bewaren, zodat de situatie in het land weer normaal kan worden.

“In alle toespraken van die dagen werd de bevolking wel ongeveer verzocht om zich neer te leggen bij de toenmalige situatie, namelijk de bezetting van het Tsjecho-Slowaakse grondgebied. De Tsjecho-Slowaakse leiders konden niets anders dan dit verkondigen, want ze waren gebonden aan het geheime protocol dat zei dat de troepenmacht bleef tot de bedreiging voor het socialisme verdwenen was. Verder was het duidelijk dat in de periode na de bezetting het woord normalisering voor beide kanten het streefdoel was; enkel waren de interpretaties verschillend. Voor de Tsjechen en de Slowaken hield dit het einde van de bezetting van hun land in, terwijl voor de Russen normalisering inhield dat er gebroken werd met de hervormingspolitiek.” (Vanheuverzwijn 2005: 21)

Hoewel de leden van de Tsjecho-Slowaakse delegatie gebonden waren aan het Dictaat van Moskou, hadden ze het er toch erg moeilijk mee om de zware beperkingen van de Sovjets, die de verwezenlijkingen van de Praagse Lente de facto volledig terugschroefden, voor zichzelf te verantwoorden en de verregaande toegevingen aan Moskou te verwerken. Ze waren erg geëmotioneerd bij het voorlezen van hun verklaringen over het Dictaat van Moskou, wat door de Frankfurter Allgemeine geïllustreerd wordt door gebruik van woorden en constructies die deze sterke emotionaliteit weergeven: het “bittere compromis” (der bittere Kompromiß), een “bezwerende oproep” van Svoboda (ein beschwörender Aufruf), “met bewogen woorden” (in bewegten Worten), “de op brutale manier afgedwongen onderhandelingen” (die auf brutale Weise erzwungenen Unterhandlungen), “met een door tranen gesmoorde stem” (mit tränenerstickter Stimme), “de onmenselijke manier waarop de vrienden, broeders en kameraden uit de Sovjet-Unie met de mannen uit Praag zijn omgesprongen.” (die unmenschlichen Methoden, mit denen die sowjetischen Brüder, Freunde und Genossen mit den Männern aus Prag umgesprungen waren) Dat deze laatste constructie druipt van het sarcasme door het contrast tussen *onmenselijk* en de tamelijk overbodige herhaling van *broeders, vrienden en kameraden*, allemaal woorden met een positieve connotatie, mag duidelijk zijn. Hierdoor wordt het feit dat de Tsjecho-Slowaakse delegatie op een

hoogst brutale en onbeleefde manier werd behandeld door de Sovjets nog sterker benadrukt.

In het vervolg van het artikel op pagina vier stelt de Frankfurter Allgemeine zich enkele vragen over de reactie van de bevolking. Er wordt gezegd dat in de komende uren, dagen en weken veel duidelijk zal worden en dat dan pas zal blijken of de bevolking de maatregelen begrijpt of het Dictaat van Moskou enkel het vertrouwen van de Tsjecho-Slowaakse bevolking in haar leiders zal doen slinken. Zoals in hoofdstuk een al vermeld werd, nam de Tsjecho-Slowaakse bevolking een zeer gelaten houding aan na de zoveelste opdoffer in de jonge geschiedenis van hun land.

5.9 29 AUGUSTUS 1968

5.9.1 *Pravda: K положению в Чехословакии*

Het artikel begint met een verwijzing naar het op 28 augustus gepubliceerde communiqué en de toespraken van Svoboda en Dubček. Volgens de krant zou de meerderheid van de bevolking de resultaten van de gesprekken in Moskou “met goedkeuring” (с одобрением) ontvangen, net zoals de naleving van het Dictaat van Moskou om de situatie te laten “normaliseren.” (для нормализации обстановки в стране) Dit is echter niet helemaal waar. Ondanks de toespraken die Svoboda en Dubček hielden als pleister op de wonde, had de bevolking toch moeite met de resultaten van de gesprekken. Dit staat in schril contrast tot het gebruik van het substantief *одобрение*, wat toch een grote goedkeuring impliceert.

In de volgende passage bespreekt men de positie van de zogenaamde antirevolutionaire krachten in het Tsjecho-Slowaakse veld. De Pravda schrijft dat ze “hun subversieve activiteiten niet staken.” (они не прекращают своей подрывной работы) Ze blijven “als vanouds” (по-прежнему) proberen om de maatschappij te ontwrichten: ze “streven ernaar om een sfeer van hysterie te kweken en anarchie en ordeloosheid te verspreiden.” (стремятся возбуждать в стране настроения националистической истерии, насаждать анархию и беспорядок) Ze zouden dan ook de toespraken van Svoboda en Dubček aangegrepen hebben om het volk op te ruien tegen de overeenkomst die in Moskou bereikt was. Verder zouden krachten “die tegen de partij zijn” (антипартийные силы) en zich bij de antirevolutionairen aangesloten hebben, proberen om de “strijdvaardigheid van de Communistische Partij van Tsjecho-Slowakije te ondermijnen.” (пытаются подорвать ее боеспособность) In verband met deze groeperingen worden zeer negatieve begrippen gebruikt, waardoor een opdeling in ‘goed’ (Sovjet-Unie en haar troepen) versus ‘slecht’ (Tsjecho-Slowaakse progressieven) ontstaat.

Verder wordt de reactie van verschillende communistische partijen op de resultaten van de gesprekken en de toespraken van Svoboda en Dubček besproken. Vele partijen staan volgens de Pravda vierkant achter het Dictaat van Moskou, behalve die van Joegoslavië. Zij “gaat door met de steun aan revisionistische krachten in Tsjecho-Slowakije” (продолжает поддерживать ревизионистские силы в ЧССР), “in tegenstelling tot” (в отличие от) andere arbeiders- en communistische partijen. Het werkwoord *поддерживать* wordt hier in het imperfectieve aspect gebruikt. Dit duidt niet op een eenmalige ondersteuning, maar op een langere periode. Door het gebruik van dit aspect

wordt Joegoslavië eigenlijk de facto bij de rest van de zogenaamde antisocialistische krachten geplaatst.

Het artikel wordt beëindigd met de reactie van het volk in de Sovjet-Unie zelf. Men schrijft dat de bevolking het beleid van de Communistische Partij “ten volle goedkeurt” (горячо одобряют) en “vertrouwen heeft in het belang van die gesprekken voor de succesvolle verwezenlijking van dat beleid.” (советский народ выражает уверенность в том, что итоги (...) переговоров являются важным вкладом в успешное осуществление этой линии) Hierbij moet wel opgemerkt worden dat dit zeker gold voor het grootste deel van de bevolking van de Sovjet-Unie: men geloofde sterk in het socialisme, iedereen werkte mee aan de verwezenlijking ervan en men was ervan overtuigd dat het socialisme goed was voor iedereen.

5.9.2 *Frankfurter Allgemeine: Die Tschechen wehren sich gegen die Moskauer Beschlüsse*

De eerste uren en dagen na de bekendmaking van het Dictaat van Moskou vormden de eerste reacties zich in Tsjecho-Slowakije zelf. Deze waren hoegenaamd niet onverdeeld positief, wat te begrijpen is, wanneer bijna alle verworvenheden van het 'socialisme met een menselijk gezicht' de facto volledig teruggeschroefd werden. De hele Tsjecho-Slowaakse samenleving zag de nieuw gewonnen persvrijheid, de frisse wind die de laatste paar maanden door de regeringskringen in Praag woei en de sterke opleving van het culturele leven in de kiem gesmoord door de Sovjet-Unie.

Dat Tsjecho-Slowakije het Dictaat niet goed verteert, wordt breed uitgesmeerd door de Frankfurter Allgemeine, te beginnen bij de titel. Hoewel het neutrale "akkoorden" (Beschlüsse) wordt gebruikt voor wat gewoonlijk als het 'Dictaat van Moskou' omschreven wordt, springt het werkwoord *sich wehren gegen* onmiddellijk in het oog. Dit werkwoord heeft de connotatie van *ergens niet mee akkoord gaan*, maar daar bovenop komt een sterkere betekenis, namelijk *zich verzetten tegen, tegenstribbelen*. Alleen al uit de titel kan de lezer dus afleiden dat de akkoorden niet lichtvaardig opgenomen worden in Tsjecho-Slowakije.

Eerst en vooral wordt de reactie van de wetgevende en uitvoerende macht weergegeven. Opdat het Dictaat een wettelijke status zou verkrijgen en bijgevolg bindend zou worden voor de Tsjecho-Slowaakse staat en bevolking, moest het geratificeerd worden door het parlement. Het parlement echter "wees de in Moskou getroffen akkoorden in een scherpe verklaring van de hand en wees de ratificatie af." (Die Prager Nationalversammlung hat (...) in einer scharfen Erklärung die in Moskau getroffenen Vereinbarungen (...) zurückgewiesen und ihre Ratifikation abgelehnt) Meer nog, de aanwezigheid van de buitenlandse troepen werd als „illegaal“ en „zijnde in strijd met het volkenrecht“ beschouwd. (es betrachte die Besetzung der Republik durch ausländische Truppen weiterhin als illegal und im Widerspruch zum Völkerrecht stehend) Het parlement eiste zelfs van de regering om de „onmiddellijke“ (unverzüglich) terugtrekking van de troepen te eisen.

Stoere taal dus, die duidelijk aantoonde dat het parlement van Tsjecho-Slowakije niet van plan is om zich zonder slag of stoot gewonnen te geven. Verder in het artikel wordt duidelijk dat dit ook voor de bevolking geldt. De gemoedstoestand van de Tsjecho-Slowaakse burgers wordt door de Frankfurter Allgemeine omschreven als *Empörung*. (Die Empörung im Volke wachse, meldeten Beobachter aus Prag) Dit woord heeft niet alleen

de betekenis van *woede*, *verontwaardiging*, maar zelfs van *muitelij*, *oproer*, *opstand*. Dat de Tsjecho-Slowaakse bevolking het Dictaat van Moskou dus “ten volle goedkeurt” (горячо одобряют), zoals de Pravda dezelfde dag schrijft, valt dus ten zeerste te betwijfelen.

Ook de toespraken van onder andere Svoboda, Dubček worden besproken. Zij riepen op om de rust te bewaren in deze volgens de Frankfurter Allgemeine “uiterst precaire situatie” (in Erkenntnis dieser äußerst prekären Situation) en “uiterst zorgelijke binnenlandse situatie in Tsjecho-Slowakije.” (die äußerst bedenkliche innere Lage in der Tsjecho-Slowakei) Ze erkennen volgens de West-Duitse krant het feit dat de door de Sovjets opgelegde voorwaarden het politieke consolidatieproces in het land zouden kunnen verhinderen. Langs de andere kant was er ook Dubček, die in zijn rede “liet verstaan” (aus dem zu entnehmen war) dat men wel degelijk onderhandeld had om dit compromis te bereiken en dat men zich “niet aan een brutaal dictaat had onderworpen.” (sich nicht einem brutalen Diktat unterworfen hatte) Het mag wel duidelijk zijn dat dit bij de bevolking uiterst ongeloofwaardig overkwam.

5.10 30 AUGUSTUS 1968

5.10.1 Pravda: K положению в Чехословакии

Het artikel begint met de mededeling dat de partijorganen en regering in Tsjecho-Slowakije alle maatregelen die tot een normalisatie van de situatie in het land moeten leiden, blijven doorvoeren. (продолжают предпринимать меры, направленные на нормализацию обстановки в стране) Verder schrijft men dat verscheidene officiële instanties weer zitting hebben gehouden en hun werkzaamheden dus weer voortzetten. Bovendien wordt bekeken hoe onder andere de activiteiten van de industrie en de voorzieningen voor de bevolking verbeterd kunnen worden. Hierdoor lijkt het net alsof er helemaal niets aan de hand is in het land en alles weer zijn gewone gangetje gaat.

Natuurlijk is niets minder waar in een land dat de voorbije 10 dagen bezet werd en waar niets erop wees dat dat op korte termijn zou veranderen. Getuige hiervan is de maatregel die door Černík werd afgekondigd. Hij verklaarde dat de regering “speciale maatregelen” (чрезвычайные меры) had getroffen die het mogelijk maakten dat de regering de massamedia “volledig kon beïnvloeden.” (полностью обеспечить влияние правительства на СМИ) Dit laat natuurlijk weinig aan de verbeelding over en de lezer wordt enigszins verrast door de onomwonden en onverbloemde formulering.

De acties van zogenaamde antisocialistische krachten worden vermeld, maar verschillen eigenlijk weinig van de gebruikelijke omschrijving van hun “gezagsondermijnende” bezigheden en banden met imperialistische, kapitalistische groeperingen. Dit staat in contrast met de passage over het feit dat de bevolking “ernaar streeft om de situatie zo snel mogelijk te normaliseren.” (стремление населения быстрее нормализовать положение в стране)

De laatste alinea van het artikel is zeer duidelijk in de verklaring dat de vijanden van het socialisme onmiskenbaar hun zelfbeheersing zouden verliezen door het feit dat de leden van het bondgenootschap van socialistische landen een verenigd front vormen tegen de contrarevolutionairen en imperialistische groeperingen die streven naar het ontrukken van Tsjecho-Slowakije aan het bondgenootschap. (Враги социализма явно утрачивают самообладание перед фактом того, что объединенный фронт держав встал мощной преградой на пути контрреволюции в Чехословакии и империалистических кругов, делавших ставку на отрыв ЧССР от социалистического содружества)

De boodschap die in deze laatste alinea schuilt, is niet mis te verstaan: ondanks alle pogingen zal het nooit lukken om Tsjecho-Slowakije of enig ander land uit de Sovjet-Unie weg te rukken.

5.10.2 *Frankfurter Allgemeine: Die Sowjets suchen ein gefügiges Zentralkomitee für Prag*
De titel van dit artikel hangt nauw samen met een passage uit het artikel van 29 augustus, waarin beweerd wordt dat als het Centrale Comité het Dictaat van Moskou ook afkeurt na de afwijzing door het parlement, “catastrofale gevolgen voor Tsjecho-Slowakije niet meer vermeden kunnen worden.” (sind katastrophale Folgen für die Tschechoslowakei nicht mehr zu vermeiden) De Sovjet-Unie zoekt dus een Centraal Comité dat “gefügig” is, namelijk volgzzaam, gewillig en gedwee. Met andere woorden, volgens de Frankfurter Allgemeine wil Moskou een Centraal Comité installeren dat volledig naar de pijpen van de Sovjet-Unie danst.

Het bericht in de West-Duitse krant staat in schril contrast met de positieve berichtgeving van de Sovjets met betrekking tot de sfeer in Tsjecho-Slowakije. In de Pravda wordt namelijk geschreven dat alles langzamerhand normaliseert en dat verscheidene overheidsinstanties hun werkzaamheden weer voortzetten. De Frankfurter Allgemeine is echter niet zo positief en schrijft onomwonden dat de situatie “nog steeds onoverzichtelijk” is. (die Lage ist weiterhin unübersichtlich) President Svoboda zou voor het eerst sinds zijn terugkeer uit Moskou door Praag gereden zijn om de “schade als gevolg van de bezetting” (Besatzungsschäden) zelf in ogenschouw te nemen. Op zich is *Schaden* een neutraal woord, maar dat dit direct in verband wordt gebracht met de bezetting, terwijl de Sovjet-Unie bij monde van de Pravda hardnekkig bleef volhouden dat de situatie rustig en onder controle was, is natuurlijk wel opmerkelijk.

Verder in het artikel bespreekt de West-Duitse krant de beknutting van de persvrijheid. Verschillende radiostations worden gesloten: “De stemmen van de vrije zenders werden donderdag zwakker.” (Die Stimmen der freien Sender wurden am Donnerstag schwächer) Dit doordat de regering de massamedia weer in de pas laat lopen, „zoals in Moskou afgesproken werd”, wat natuurlijk een eufemistische uitdrukking voor het Dictaat van Moskou is.

Ook de situatie van de geschreven pers wordt onder de loep gehouden. Het Tsjecho-Slowaakse nieuwsagentschap ČTK had haar hoofdbureau in de stadrand van Praag opgeslagen, maar verschillende journalisten zouden door de Sovjets “afgevoerd” (abgeschleppt) zijn, anderen zouden naar het ondergrondse verdwenen zijn.

De Frankfurter Allgemeine maakt ook gewag van de politieke chaos die in Tsjecho-Slowakije heerste. De “bezettingsmacht” (die sowjetische Besatzungsmacht), een woord met een uitgesproken militaire betekenis, zou de Tsjecho-Slowaakse Communistische

Partij een Centraal Comité willen “opdringen” (aufzwingen), waardoor er maar liefst drie verschillende Centrale Comités waren. President Svoboda, premier Černík en voorzitter van het parlement Smrkovský zouden uitzoeken, hoe men uit deze politieke impasse zou kunnen komen. In ieder geval is de ridiculiteit van drie Centrale Comités tekenend voor de chaos, waarin Tsjecho-Slowakije zich bevond.

5.11 31 AUGUSTUS 1968

5.11.1 *Pravda: K положению в Чехословакии*

Op 31 augustus, de tiende dag na de inval van de Sovjet-Unie, verdwijnt het nieuws over de situatie in Tsjecho-Slowakije voor het eerst van de voorpagina. Pas op de vierde bladzijde vinden we iets over de recente gebeurtenissen in het land. Er zijn zoals gewoonlijk berichten van correspondenten die hun ervaringen in de straten van Praag en andere Tsjecho-Slowaakse steden uit de doeken doen. Ook worden er korte stukjes uit brieven gepubliceerd, in dit geval brieven die naar de sovjetambassade in Praag werden gestuurd. Deze berichten voldoen echter niet aan de basisvoorwaarde die aan het begin van dit hoofdstuk werd gesteld om geanalyseerd te kunnen worden, namelijk een beschrijving van de feiten. Daarom wordt de verklaring van het persbureau TASS besproken.

In de eerste plaats wordt de nadruk gelegd op het feit dat het leven in Tsjecho-Slowakije weer normaal is. Steenkoolgroeves en fabrieken beginnen weer te werken, de oogst wordt binnengehaald en scholen bereiden zich voor op de start van het nieuwe schooljaar. Men begint het artikel dus met het alledaagse doen en laten van de burgers, die zich blijkbaar niet veel aantrekken van de aanwezigheid van buitenlandse troepen in het land. Er wordt bericht dat de voorzitter van de Centrale Raad van Vakbonden de leden via de radio opriep om “eensgezind te blijven in de ondersteuning van de leiders van het land en een normale productie te verzorgen.” (быть едиными в поддержке руководства страны и обеспечить нормальную работу производства) Het adjectief *единый* heeft in het Russisch een erg sterke betekenis, waar een grote verbondenheid uit spreekt: *één geheel vormend, integraal, gelijk, eensoortig, universeel*. Het was voor de Sovjets erg belangrijk dat de bevolking achter de actie bleef staan, waardoor de keuze om woorden met zo'n sterke betekenisinhoud te gebruiken, logisch is. Doordat dit zo expliciet vermeld wordt, kan aangenomen worden dat de ondersteuning van de sovjettroepen niet zo'n breed draagvlak bij de bevolking genoot.

Hierdoor is de volgende passage in het artikel ook te verklaren. Er wordt gesuggereerd dat de situatie in Slowakije veel rustiger is dan in het andere deel van het land en dat men er zelfs vindt dat de (politieke) situatie “verbeterd is.” (Было отмечено улучшение политической обстановки в Словакии) De communisten in Slowakije hebben zich nu tot doel gesteld “de economie, het transport en de handel voort te ontwikkelen” (Определены основные задачи коммунистов Словакии на предстоящий период:

дальнейшее развитие народного хозяйства, транспорта, связи и торговли), alsof de politieke situatie volledig tot rust gekomen is en geen aandacht meer behoeft.

Via de radio wordt er weer informatie van de partij en de regering uitgezonden, wat de indruk geeft dat er van de zogenaamde illegale stations geen sprake meer is. Dat dit niet zo is, bewijst het feit dat er expliciet wordt gezegd dat hun activiteiten “aanzienlijk verminderd zijn” (Существенно сократилась деятельность подпольных радиопередатчиков) en dat “een normale werking van de pers tot dusver niet gerealiseerd is.” (Нормальная деятельность печати пока еще не налажена) Wie tussen de regels leest, merkt hier dus dat de verhoudingen met de Tsjecho-Slowaakse pers nog altijd erg gespannen zijn en de situatie nog lang niet zo normaal is als ze in dit artikel wordt voorgesteld.

Deze indruk wordt nog versterkt door de volgende passage: “In het kader van het herstel van de openbare orde wordt het voor de antisocialistische elementen steeds moeilijker om hun geheime, illegale acties te voeren, de bevolking te misleiden of incidenten uit te lokken.” (В условия восстановления порядка в стране антинародным элементам становится все труднее вести свою открытую подрывную деятельность, обманывать население и организовывать провокации) Door het gebruik van het imperfectieve aspect in deze werkwoorden zelf geïmpliceerd dat er meerdere provocaties waren en de activiteiten van deze groeperingen een lange duur hebben. Dit spreekt de eerdere vermelding dat de situatie weer normaler wordt, tegen. Meer nog, de “vijanden van het Tsjecho-Slowaakse volk” (враги чехословацкого народа) zijn volgens de krant van tactiek veranderd en voeren nu actief protest tegen de in Moskou genomen beslissingen. Wat dit protest in concreto inhoudt, wordt niet gezegd. Hoewel dit verdrag officieel door de twee partijen goedgekeurd werd, was het overduidelijk dat Moskou de voorwaarden had opgedrongen, zoals in het eerste hoofdstuk ook al vermeld werd.

Volgens de Pravda beginnen een paar kapitalistische landen zich te realiseren dat het geen zin heeft om aan te sturen op een breuk tussen Tsjecho-Slowakije en de rest van het socialistische bondgenootschap (в ряде капиталистических государств начинают отдавать себе отчет в безнадёжности авантюристических расчетов на отрыв ЧССР от социалистического содружества), omdat de landen van het socialistische bondgenootschap een “verenigd front” (объединенный фронт) vormen, een “zwaar blok aan het been van de imperialistische krachten” (могучая преграда на пути империалистических сил), die niet zullen toestaan dat er aan de socialistische oriëntatie van de Tsjecho-Slowaakse maatschappij getornd wordt. Hier wordt verwezen naar een

passage in het artikel, waarin men stelt dat “de anticommunistische propaganda op de meest actieve manier gevoerd wordt in de BRD, waar extremistische kringen van de christelijke partij CDU-CSU en neofascistische krachten hun contrarevolutionaire agentschap in Tsjecho-Slowakije zoals vanouds ophitsen tot een voorzetting van de illegale activiteiten.” (Наиболее активно ведется антикоммунистическая пропаганда в ФРГ, где экстремистские круги католической партии ХДС-ХСС и неофашистские силы по-прежнему подстрекают свою контрреволюционную агентуру в Чехословакии к продолжению подрывных действий) Een expliciete verwijzing naar West-Duitsland dus, waarbij sterke taal niet wordt gemedend. *Наиболее активно* drukt een superlatief uit, die hier het effect heeft alsof het protest tegen de activiteiten van de Sovjet-Unie nergens zo groot was als in de BRD. Er wordt een overvloed aan negatieve woorden gebruikt: *пропаганда* (propaganda), wat impliceert dat er een ideologisch element aanwezig is. Het hoofdwerkwoord *подстрекать* heeft een zeer negatieve connotatie, nl. *ophitsen, opruien, aanzetten tot*. Verder in het artikel wordt verwezen naar Oostenrijk, waar enkele officiële organen zich niet helemaal zouden kunnen vinden bij deze propaganda uit de BRD. Oostenrijk zou nl. symbool moeten staan voor een “historische les over de hebbelijkheden van het Duitse imperialisme.” Voor het woord *hebbelijkheid, gewoonte* wordt in het Russisch een woord gebruikt met een erg pejoratieve betekenis, nl. *повадка*. Het is overduidelijk dat hier verwezen wordt naar de annexatie (*Anschluss*) van Oostenrijk door Hitler in 1938. In ieder geval blijkt uit deze passage, waarin expliciet verwezen wordt naar West-Duitsland, duidelijk dat de angst van de Sovjet-Unie voor het Duitse revanchisme reëel was.

Net zoals het Westen is de Sovjet-Unie zich bewust van de strategische ligging van Tsjecho-Slowakije. Het land lag op de grens tussen de twee systemen en door machtsverschuivingen in het land zouden veel tot dan toe vaste verhoudingen in Europa in het gedrang kunnen komen of zelfs helemaal veranderen. Dat realiseerde de Sovjet-Unie zich maar al te goed, en wilde door deze krachtige taal nog maar eens duidelijk maken dat Tsjecho-Slowakije tot de invloedssfeer van de Sovjet-Unie behoorde en dat dat ook zo zou blijven.

5.11.2 *Frankfurter Allgemeine: Die Prager Führung sieht keinen Ausweg mehr*

Tien dagen na de inval van de troepen van het Pact van Warschau in Tsjecho-Slowakije is de sfeer in het land omgeslagen van strijdvaardig naar bedrukt en gelaten. De eerste dagen na het begin van de bezetting was men nog vastbesloten om zich niet onder te laten sneeuwen door de Sovjet-Unie, iets wat zeker na het Dictaat van Moskou wel is gebeurd. In het begin van de bezettingsperiode maakt de Frankfurter Allgemeine nog gewag van de algemene staking waartoe in Tsjecho-Slowakije opgeroepen werd en benadrukt men de zwakke rechtvaardiging waarmee de Sovjets schermen ter motivering van hun maatregelen. Na een tijdje ziet men de tendens echter verschuiven naar artikelen over het Dictaat van Moskou, de emotionele reacties erop in Tsjecho-Slowakije en de politieke chaos in het land. Het artikel dat op 31 augustus in de Frankfurter Allgemeine staat, vormt daar geen uitzondering op. De titel "Die Prager Führung sieht keinen Ausweg mehr" (Praag ziet geen uitweg meer) laat weinig aan de verbeelding over en geeft ook weinig hoop op een verbeterde toestand in Tsjecho-Slowakije. Natuurlijk bestaat de functie van de titel erin om de aandacht van de lezer te trekken en bijgevolg is hij dus meestal wat kort door de bocht. Langs de andere kant zet de titel de toon van het artikel en is dus erg belangrijk voor de beeldvorming van de lezer in die zin dat de lezer zich wel aangesproken voelt door de titel en dus tot op zeker hoogte zich aan de hand van de titel al een oordeel heeft gevormd over het onderwerp van de tekst.

De situatie in Tsjecho-Slowakije wordt door de Frankfurter Allgemeine omschreven door middel van erg negatief taalgebruik. Volgens de krant is het een "catastrofe die er de laatste dagen aan zat te komen." (die innere Lage in der Tschechoslowakei ist (...) in die Katastrophe umgeschlagen, die sich schon in den letzten Tagen abgezeichnet hatte) Černík verklaarde dat politici de hoofdstad en zelfs het land mogen verlaten om "op zijn minst hun leven te redden" (um so wenigstens ihr Leben zu retten) en de regering zou de persoonlijke veiligheid niet meer kunnen garanderen. De gebeurtenissen worden als "verschrikkelijk" (schreckliche Meldungen) bestempeld. De Sovjets zouden niet alleen de massamedia in een ijzeren greep houden, maar ook in alle ministeries doorgedrongen zijn. Hoewel er in het eerste deel van het artikel voornamelijk met de Konjunktiv I werd geciteerd, wordt het nieuwsagentschap DPA direct aangehaald om de aard van de situatie goed te laten doordringen bij de lezer: "De leiding van de Tsjecho-Slowaakse communistische partij en staat lijkt uiteindelijk onder de enorme druk van de bezettingstroepen bezweken te zijn en zich onderworpen te hebben." ("Die tschechoslowakische kommunistische Partei- und Staatsführung scheint endgültig vor dem massiven Druck der Okkupationstruppen kapituliert zu haben") Onder het motto

“redde, wie zich redden kan” (Rette sich, wer kann) ontvlucht het grootste deel van de politieke top het land. Dat dit de Tsjecho-Slowaakse bevolking ontmoedigt en de algemene situatie in het land geen goed doet, mag duidelijk zijn.

6 CONCLUSIE

In deze verhandeling werd onderzocht of er verschillen bestaan in de berichtgeving aan de beide zijden van het IJzeren Gordijn in de periode van de Koude Oorlog. Concreet werden artikelen van de Pravda (Sovjet-Unie) en de Frankfurter Allgemeine (West-Duitsland) besproken die geschreven zijn gedurende de eerste tien dagen na de inval van de troepen van het Pact van Warschau in Tsjecho-Slowakije.

Hoewel de hele periode van de Koude Oorlog erg interessant is, was het logisch om te kiezen voor de berichtgeving rond de inval in Tsjecho-Slowakije. Het gaat immers om een incident van formaat, waardoor de kans dat het langere tijd prominent in de kranten aanwezig zou zijn, groot was. Ook was er een duidelijk beginpunt, namelijk de inval van de troepen van het Pact van Warschau in de nacht van 20 op 21 augustus 1968. Bovendien werd de rest van Europa in zeer sterke mate beïnvloed door de gebeurtenissen van de Praagse Lente. Daarbij komt dat de inval en de militaire bezetting in het kader van de Koude Oorlog eigenlijk als een logisch gevolg van de hervormingen in Tsjecho-Slowakije beschouwd kunnen worden, wat de analyse van de artikelen in een bredere context laat passen.

Zoals al in de inleiding gesteld werd, lagen er verschillende onderzoeksvragen aan de basis van de analyse van de artikelen. Eerst en vooral werd er gekeken of er verschillen waren in de manier waarop de gebeurtenissen in Tsjecho-Slowakije aan beide zijden van het IJzeren Gordijn werden weergegeven en waarin deze verschillen juist lagen. Bij de analyse werd zin per zin gezocht naar bepaalde woorden, woordverbindingen, zinsconstructies en dergelijke meer die een positieve of negatieve connotatie hebben of juist gekenmerkt worden door neutraliteit. Het lexicale aspect speelde een grote rol bij de analyse van de artikelen, omdat de woordkeuze de aan- of afwezigheid van een bepaalde vooringenomenheid ten opzichte van het thema duidelijk tot uiting kan laten komen. Hierbij werden de – tot op een zekere hoogte – interculturele kenmerken van politiek taalgebruik en propaganda, die beschreven werden in hoofdstuk vier, in het achterhoofd gehouden.

Wat het lexicale betreft, zijn de verschillen in de berichtgeving van beide kranten onmiskenbaar. Beide neigen ze in meer of mindere mate naar het gebruik van clichématige uitdrukkingen en militair getint taalgebruik, hoewel dit laatste in de gegeven context natuurlijk niet onlogisch is. In tegenstelling tot de Frankfurter Allgemeine, is het stijlniveau in de Pravda behoorlijk hoogdravend. Dit hoeft echter niet per se naar

propaganda of politiek taalgebruik over te hellen, omdat dit soort taalgebruik karakteristiek was voor de stijl van Russische krantenberichten uit die tijd, en ze door de gemiddelde inwoner van de Sovjet-Unie niet direct als propagandistisch werden ervaren. Beide kranten gebruiken vaak begrippen die een waardeoordeel impliceren, en creëren op deze wijze een soort 'wij-versus-zij-gevoel'. Bij de Pravda manifesteert zich dit heel erg duidelijk door het feit dat in verband met 'de socialistische zaak' vaak woorden met een positieve connotatie gebruikt worden, terwijl het westerse kapitalisme, de Tsjecho-Slowaakse hervormingsgezinden en alles wat daarmee in verband staat, geassocieerd wordt met een zeer negatief register. Wat dat betreft, is er een parallel te maken tussen de berichtgeving in de Pravda en die in de Frankfurter Allgemeine, zij het dan dat de verhouding ertussen omgekeerd evenredig is. Wat in de Pravda met melioratieve connotaties weergegeven wordt, wordt in de Frankfurter Allgemeine juist met pejoratieve betekenissen weerspiegeld en omgekeerd.

Er werd bij de analyse van de berichtgeving ook gekeken naar wat er níet staat. De inhoud, de weergave en de achterliggende gedachte zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Wanneer echter een gebeurtenis in een krant – die alles objectief behoort weer te geven – al dan niet met opzet wordt vermeden, zegt dat minstens evenveel over de berichtgeving van de betrokken krant als de artikelen die er wél in staan. Het valt bijvoorbeeld op dat in de Pravda helemaal geen kritische reacties ten opzichte van de inval van de Sovjets te vinden zijn. Hier speelt allicht het feit mee dat de Sovjet-Unie een van de direct betrokken partijen was, terwijl West-Duitsland niet rechtstreeks in het conflict verwickeld was. De buitenlandse reacties die wel weergegeven werden, zijn dan vooral afkomstig uit landen van de voormalige Sovjet-Unie of andere socialistische landen en ondersteunen de militaire actie zonder uitzondering. Of deze allemaal origineel zijn en dus niet door de Pravda zelf verzonnen, zoals de Frankfurter Allgemeine impliceert, is natuurlijk de vraag. In ieder geval is er in de Pravda geen woord over de gefronste wenkbrauwen in het Westen te vinden, terwijl de Frankfurter Allgemeine uitgebreid aandacht besteedt aan reacties uit de rest van de wereld, zij het dan dat de weergegeven reacties stuk voor stuk de kritische houding van de Frankfurter Allgemeine ten opzichte van de inval ondersteunen. De uittreksels en citaten uit de Pravda, die een prominente plaats in de berichtgeving van de Frankfurter Allgemeine hebben, werden helemaal uit hun context gerukt en bovendien zo gekozen, dat ze de vooroordelen over de inval en de achterliggende motieven van de Sovjets bevestigen.

Het moet echter wel opgemerkt worden dat dit niet specifiek voor de berichtgeving tijdens de Praagse Lente van toepassing is. In het tweede hoofdstuk kwam al aan bod dat de

pers er in tijden van crisis toe neigt om een loyale houding ten opzichte van de eigen regering aan te nemen. De publieke opinie is in crisistijden erg belangrijk, geen enkele regering kan het zich immers veroorloven als er dan tweespalt ontstaat. Als men het volk als één man achter de regering wil laten staan, passen kritische reacties niet in het straatje. Het is dus zeker zo dat de berichtgeving als een zekere vorm van propaganda gebruikt werd om een conflict en de beweegredenen van de regering aan het volk te 'verkopen'. Ideologische elementen spelen een erg belangrijke rol, maar het bovengenoemde is zeer zeker een belangrijke factor in de verklaring van de verschillen in de berichtgeving aan de beide zijden van het IJzeren Gordijn.

Dat er dus duidelijke verschillen bestaan in de berichtgeving over de Praagse Lente aan de beide zijden van het IJzeren Gordijn is overduidelijk, maar natuurlijk is de verklaring voor deze verschillen ook erg belangrijk. Zijn de verschillen in de berichtgeving tussen de beide kanten van het IJzeren Gordijn te verklaren door het feit dat de twee kranten een lezerspubliek hadden, dat in twee totaal van elkaar verschillende ideologische systemen leefde? Volgens mij wel, maar politieke redenen spelen mijns inziens zeker een even grote rol. Het lag natuurlijk in de lijn der verwachting dat in de Pravda – die tenslotte een officieel orgaan van het Centrale Comité was – meer dan in de Frankfurter Allgemeine gebruik gemaakt werd van tendentius taalgebruik. Het Centrale Comité had daar alle redenen toe, zeker in het kader van de Praagse Lente, omdat Moskou direct betrokken partij in het conflict was en de Sovjet-Unie te allen tijde bij elkaar wilde houden. Deze verwachting zien we inderdaad weerspiegeld in de berichtgeving, te meer omdat er zo'n duidelijk vijandbeeld wordt gecreëerd. Ook de West-Duitse krant liet zich verleiden tot het gebruik van tendentius taalgebruik. West-Duitsland was dan wel niet rechtstreeks betrokken bij het conflict, maar zat evengoed vastgeroest in het westerse, kapitalistische systeem. Na de Tweede Wereldoorlog vond men het in West-Duitsland immers erg belangrijk om aansluiting met West-Europa te zoeken en nauwe banden te smeden met West-Europese landen. Door westersgezinde berichtgeving wilde West-Duitsland zich vaster in het westerse blok verankeren.

Wat men zich omtrent deze thematiek kan afvragen, is of het feit dat deze twee systemen elkaar niet kunnen begrijpen, niet inherent is aan het gegeven dat ze in wezen onverzoenbaar zijn. Het socialistische en het kapitalistische blok waren beide rotsvast overtuigd van de eigen waarheid, van het eigen gelijk, van het feit dat het eigen systeem het beste van de twee was. Kon er dus wel één waarheid bestaan voor twee systemen, die op ideologisch vlak lijnrecht tegenover elkaar stonden? Kon er *in principe* wederzijds begrip ontstaan, wanneer deze twee systemen in se zo verschillend waren? Uit politiek-

ideologische overwegingen creëerde men een stereotiep vijandbeeld, wat in stand werd gehouden door de media. Elk systeem had immers zijn eigen belangen en doelen, en de media moesten zorgen dat er een maatschappelijk draagvlak ontstond voor de verwezenlijking daarvan. Tijdens de Koude Oorlog draaide alles om perceptie, waardoor de massamedia een machtig wapen werden. De zegswijze *wat de mens het meeste vreest, zijn de angsten die hij heeft* gaat hier zeker op.

De twee systemen kenden ideologisch gezien geen overlappingsen, waardoor het onbegrip en onwetendheid over elkaars motieven, beweegredenen en overtuigingen groot waren. Elk systeem verkondigde zijn eigen waarheid, waardoor de mensen die in de respectievelijke ideologische blokken leefden, het wereldgebeuren altijd vanuit een ander perspectief zagen. Dit is in principe niet slecht, integendeel, het is inherent aan het feit dat iedere persoon een andere achtergrond heeft. Het kan natuurlijk wel problematisch worden als men in conflict met elkaar geraakt, want wie heeft er dan de waarheid in pacht? Niemand, om de eenvoudige reden dat er geen één waarheid is. Verschillen in perspectief en in hoe bepaalde gebeurtenissen weergegeven werden, zijn dus een logisch gevolg van het feit dat de wereld tijdens de Koude Oorlog opgedeeld was in twee onverzoenbare ideologische blokken. Iedereen bekijkt de wereld vanuit zijn of haar culturele, ideologische kader. Niemand heeft de waarheid in pacht, om de eenvoudige reden dat dé waarheid niet bestaat. Verschillen in berichtgeving zijn onvermijdbaar, want volledige objectiviteit is een utopie.

7 LITERATUUROPGAVE

7.1 PRIMAIRE LITERATUUR

7.1.1 *Frankfurter Allgemeine*

'Die ausgedehnten Verhandlungen im Kreml', in *Frankfurter Allgemeine* (Frankfurt am Main), 19 (1968), 198, p. 1.

'Die Prager Führung sieht keinen Ausweg mehr', in *Frankfurter Allgemeine* (Frankfurt am Main), 19 (1968), 202, p. 1, p. 4.

'Die sowjetische Okkupation der Tschechoslowakei', in *Frankfurter Allgemeine* (Frankfurt am Main), 19 (1968), 194, p. 1, p. 3.

'Die Sowjets suchen ein gefügiges Zentralkomitee für Prag', in *Frankfurter Allgemeine* (Frankfurt am Main), 19 (1968), 201, p. 1, p. 4.

'Die Tschechen wehren sich gegen die Moskauer Beschlüsse', in *Frankfurter Allgemeine* (Frankfurt am Main), 19 (1968), 200, p. 1, p. 4.

'Moskau sucht sich zu rechtfertigen', in *Frankfurter Allgemeine* (Frankfurt am Main), 19 (1968), 195, p. 1, p. 4.

'Moskau will Prag mit der "deutschen Gefahr" schrecken', in *Frankfurter Allgemeine* (Frankfurt am Main), 19 (1968), 193, p. 3.

'Nach dem bitteren Kompromiß: Beschwörender Aufruf Svobodas', in *Frankfurter Allgemeine* (Frankfurt am Main), 19 (1968), 199, p. 1, p. 4.

'Nach dreitägigen Verhandlungen: Gerüchte über einen Kompromiß', in *Frankfurter Allgemeine* (Frankfurt am Main), 19 (1968), 197, p. 1, p. 4.

'Tschechen und Slowaken folgen dem Aufruf zum Generalstreik', in *Frankfurter Allgemeine* (Frankfurt am Main), 19 (1968), 196, p. 1, p. 4.

7.1.2 *Pravda*

'K položjenijoe v Tsjechoslovakii', in *Pravda* (Moskou), 56 (1968), 242, p. 4.

'K položjenijoe v Tsjechoslovakii', in *Pravda* (Moskou), 56 (1968), 243, p. 4.

'K položjenijoe v Tsjechoslovakii', in *Pravda* (Moskou), 56 (1968), 244, p. 4.

'Kommjoenike o sovetsko-tsjechoslovatskich peregovorach', in *Pravda* (Moskou), 56 (1968), 241, p. 1.

'O sovetsko-tsjechoslovatskich peregovorach', in *Pravda* (Moskou), 56 (1968), 240, p. 1.

'Oedar po zamyslam kontrrevoljoetsii', in *Pravda* (Moskou), 56 (1968), 239, p. 4.

'Peregovory v Kremlje', in *Pravda* (Moskou), 56 (1968), 239, p. 1.

'Soobsjtsjenie TASS', in *Pravda* (Moskou), 56 (1968), 235, p. 1.

- 'Soobsjtsjenie TASS', in *Pravda* (Moskou), 56 (1968), 236, p. 1.
- 'Soobsjtsjenie TASS', in *Pravda* (Moskou), 56 (1968), 237, p. 1.
- 'Soobsjtsjenie TASS', in *Pravda* (Moskou), 56 (1968), 238, p. 1.
- 'Sorvat imperialistitsjeskij zagovor', in *Pravda* (Moskou), 56 (1968), 240, p. 4.
- 'Vstretsja v Kremlje', in *Pravda* (Moskou), 56 (1968), 238, p. 1.
- 'Zajavlenie TASS', in *Pravda* (Moskou), 56 (1968), 234, p.1.

7.2 SECUNDAIRE LITERATUUR

- Allgemeine Zeitung, "Sieben schaffen die Note Eins", 30 maart 2007, http://www.allgemeine-zeitung.de/region/objekt.php3?artikel_id=2767200
- Blommaert, J., *Ik stel vast: Politiek taalgebruik, politieke vernieuwing en verrechtsing*, Antwerpen, Uitgeverij EPO, 2001.
- Blommaert, J., Verschueren, J., *Debating diversity: Analyzing the discourse of tolerance*, London – New York, Routledge, 1998.
- Bolsjoj roessko-gollandskij slovar*, 2e herz. uitg., o.l.v. Honselaar, W., Amsterdam, Uitgeverij Pegasus, 2002.
- Bolsjoj gollandsko-roesskij slovar*, 3e herz. uitg., o.l.v. van den Baar, A.H., Amsterdam, Uitgeverij Pegasus, 2002.
- Chielens, P. e.a., *Deadlines: Oorlog, media en propaganda in de 20^e eeuw*, Gent – Amsterdam, Ludion, 2002.
- Davis, H., Walton, P., *Language, image, media*, Oxford, Basil Blackwell, 1983.
- Dreyer, H., Schmitt, R., *Lehr- und Übungsbuch der deutschen Grammatik: Die neue Gelbe*, 2e druk, Ismaning, Max Hueber Verlag, 2003.
- Dubček, A., *Alexander Dubček: De autobiografie van een idealist*, vert. uit het Engels door Heesen, M., Amsterdam, J.M. Meulenhoff, 1993a.
- Dubček, A., *Alexander Dubček: Leben für die Freiheit*, vert. uit het Engels door Galler, A., Kaiser, B. en Schäfer U., München, C. Bertelsmann Verlag, 1993b.
- Duden: Deutsches Universalwörterbuch*, 5e herz. uitg., o.l.v. Kunkel-Razum, K., Scholze-Stubenrecht, W. en Wermke, M., Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich, Dudenverlag, 2003.
- Einecke, G., "Merkmale der Propagandasprache", 26 april 2007, http://www.fachdidaktik-einecke.de/9a_meth-sprachreflexion/redestrategien.htm
- Grote Winkler Prins Encyclopedie*, 9e herz. uitg., o.l.v. Röst, L.C.M. e.a., 26 dln., Amsterdam – Antwerpen, Elsevier, 1990 – 1993.

- Hoensch, J., *Geschichte der Tschechoslowakischen Republik: 1918-1978*, Stuttgart, Kohlhammer, 1978.
- Internationale Spectator, "Wereldomspannend communisme", 30 maart 2007, http://www.internationalespectator.nl/signalementen/20060500_is_boekbesprekingen.pdf
- Jalbert, P.L., 'Some constructs for analysing news', in Davis, H. en Walton, P., 1983, p. 282 – 299.
- Ozjegov, S.I., *Slovar roesskogo jazyka*, 24e herz. uitg., o.l.v. Skvortsova, L.I., Moskou, ONIKS 21 vek – Mir i Obrazovanie, 2005.
- Renner, H., *Tsjechoslowakije na 1945: Van Beneš tot Jakeš*, Amsterdam, Uitgeverij Jan Mets, 1988.
- Rijksuniversiteit Groningen, "Tsjechische onderscheiding voor hoogleraar Hans Renner", 30 maart 2007, <http://www.rug.nl/let/nieuws/onderscheidingRenner>
- Russische grammatica*, o.l.v. Houtzagers, P., Bussum, Uitgeverij Coutinho, 2003.
- Schudson, M., *Discovering the news: A history of American newspapers*, New York, Basic Books, 1978.
- The White House, "USA PATRIOT Act", 28 februari 2007, <http://www.whitehouse.gov/infocus/patriotact/>
- Ungarisches Institut München, "Vertrag über Freundschaft, Zusammenarbeit und gegenseitigen Beistand zwischen der Union der sozialistischen Sowjetrepubliken und der tschechoslowakischen Republik vom 12. Dezember 1943", 30 maart 2007, <http://www.forost.ungarisches-institut.de/pdf/19431212-1.pdf>
- Van Dale: Groot woordenboek der Nederlandse taal*, 14e herz. uitg., o.l.v. den Boon, T. en Geeraerts, D., 3 dln., Utrecht – Antwerpen, Van Dale Lexicografie, 2005.
- Van Dale: Groot woordenboek Duits – Nederlands*, 2e druk, o.l.v. Cox, H.L., Utrecht – Antwerpen, Van Dale Lexicografie, 1990.
- Van Dale: Groot woordenboek Nederlands – Duits*, 2e druk, o.l.v. Cox, H.L., Utrecht – Antwerpen, Van Dale Lexicografie, 1992.
- Vanden Berghe, Y., *De Koude Oorlog: 1917-1991*, 4e druk, Leuven, Acco, 2002.
- Vanheuverzwijn, P., *De Praagse Lente*, onuitg. lic. verhand. K. U. Leuven, Leuven, 2005.
- Verschueren, J., *International news reporting: Metapragmatic Metaphors and the U-2*, Amsterdam – Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 1985.

Hoger Instituut voor **V**ertalers & **T**olken

De Praagse Lente: twee visies, twee werelden

Vergelijkende analyse van berichtgeving uit de Pravda en de Frankfurter
Allgemeine van 21 t.e.m. 31 augustus 1968

Karen Backx

BIJLAGE EEN

PRAVDA
21 T.E.M. 31 AUGUSTUS 1968

Licentiaatsverhandeling
ingediend ter verkrijging
van de graad van

LICENTIAAT VERTALER

Promotor: N. P. Grebeneva
Copromotor: R. Roggen
Academiejaar: 2006/2007

Hoger Instituut voor **V**ertalers & **T**olken

De Praagse Lente: twee visies, twee werelden

Vergelijkende analyse van berichtgeving uit de Pravda en de Frankfurter
Allgemeine van 21 t.e.m. 31 augustus 1968

Karen Backx

BIJLAGE TWEE

**FRANKFURTER ALLGEMEINE
21 T.E.M. 31 AUGUSTUS 1968**

Licentiaatsverhandeling
ingediend ter verkrijging
van de graad van

LICENTIAAT VERTALER

Promotor: N. P. Grebeneva
Copromotor: R. Roggen
Academiejaar: 2006/2007